

HRVATI U KARANTANIJI¹

Bogo Grafenauer

Pitanje udjela Hrvata u slovenskoj povijesti ranoga Srednjeg vijeka, pokretano i rješavano već više od sto godina, postavljalo se dosada u trojakom vidu:

1. Nesumnjivo su u naseljavanju Slavena u Istočnim Alpama i gornjem Posavlju učestvovali i manji dijelovi Hrvata. Već je P. J. Šafařík u prvom opsežnom radu o naseljavanju svih slavenskih naroda² tvrdio, na osnovi pogrešne Mucharove lokalizacije³, da su Hrvati zauzimali »prostran kraj na rijeci Muri između gradova Knittelfeld i Leoben, gdje uspomenu njihovih naselja čuva sve do danas ime naselja Kraubat. Njihova naselja spominju se više puta u srednjovjekovnim ispravama pod nazivom hrvatske župe (pagus Crouuati)«. Ovaj podatak preduzeo je, u skraćenom obliku, i Fr. Rački.⁴ No već je rano M. Felicetti v. Liebenfels, iako amater u historiografiji, ustvrdio, da je Mucharova lokalizacija »pagi Chrouuati« pogrešna.⁵ Prema njegovoj, potpuno ispravnoj analizi, nalaze se *sva* naselja, o kojima isprave govore da leže u pagus Crouuati (iz g. 954, 961 i 979)⁶, »u okolini Št. Vida i u porječju Gline«, a »jer taj pagus spominju jedino gornje tri isprave, ... mora i izraz pagus Crouuati *značiti jedino taj kraj* (u kom se sačuvalo ime Krabathen još na tri tačke, kod Glanegga, kod Št. Lipša i kod Lečje gore)«. Jedino je u dva pogleda Felicetti pogriješio: nije znao da se četvrta isprava s lokalizacijom u pagus Croudi (g. 993)⁷, gdje se spominju naselja Suarzdorf (danas Tschirnig), Podinauiz (Paindorf), Duchu-

¹ U rukopisnoj recenziji rasprave Stj. Antoljaka: »Hrvati u Karantaciji. (Prilog seobi Hrvata iz Dalmacije u prekosavske krajeve u 7. stoljeću.« (Godišerf sbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, Istorisko-filološki odel, knj. 9, 1956, No. 2 — izašlo 1958), izrazio sam — uz ostalo — mišljenje, da bi raspravu trebalo dopuniti »pregledom one literature, u kojoj se u stvari vodila diskusija o pitanju Hrvata u slovenačkoj srednjovjekovnoj istoriji« (dopis redakciji od 21—23. VII i 15. VIII. 1957). Pisac nije ovaj savjet uzeo u obzir, no on je od bitne važnosti ne samo za ocjenu mjesta, koje spomenuta rasprava u tom pitanju zauzima, već i za rješavanje samog pitanja. Kritički pregled mnogobrojnih i prilično rasutih radova nije svakako bez vrijednosti za hrvatsku historiografiju. Usp. također preglede, izrađene u drugoj vezi i s drugom svrhom: B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, 1952, str. 9—68, i Historija naroda Jugoslavije I, 1953, str. 172—174; Lj. Hauptmann, Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu, 1954, str. 75—104. — Ocjenu Antoljakove rasprave vidi u ovom svesku HZ, str. 313—319.

² P. J. Šafařík, Slowanské starožitnosti, 1837, str. 707, 711.

³ A. Muchar, Versuch einer Geschichte der slaw. Völker a. d. Donau, Steiermärkische Zeitschr. VI—X, 1825—30; pristupačnije u: Geschichte d. Herzogthums Steiermark II, 1845, str. 64—72. — F. Rački, Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie, 1861, str. 9.

⁵ M. Felicetti v. Liebenfels, Ueber die Lage des »pagus Chrouuati«, Beiträge zur Kunde d. steiermärk. Geschichtsquellen 5, 1868, str. 96—104 (s kartom).

⁶ F. Kos, Gradivo (za zgodovino Slovencev v srednjem veku) II, 1906, br. 401, 407, 466.

⁷ Isti, Gradivo II, br. 513.

muzlidorf (Tauchendorf), Gumulachi (Grammilach) i Donplachi (Deblach)⁸, odnosi na isti kraj i na taj način dopustio različite kombinacije (na pr. s Tirolom na osnovi pogrešne lokalizacije Donplachi — Toblach), koje je ispravio tek Fr. Kos; u slučaju Krobaca kod Št. Lipša i Lečje gore radi se stvarno samo o jednom naselju, koje je tek administrativno u XIX. st. podijeljeno između dvije susjedne općine; i ta se pogreška docnije više puta ponavljala u literaturi, rađenoj po »spiskovima imena naselja«, a bez poznavanja samog terena. Na taj je način Felicetti doduše srušio Muchar-Šafaříkov pagus Crouuati na Muri, ali je ipak skrenuo pažnju i na činjenicu, da područje s obje strane Mure ima u jednom dijelu Leobenske grofovije (između Kraubata i St. Stephana i. d. Lobming) u Srednjem vijeku ime Crowth. F. Krones je ovim tragovima Hrvata dodao još upozorenje na Kraut (u XI. i XII. st. Chrowat) kod Millstädtskog jezera, ali je ostavio otvoreno pitanje o povezanosti karantanskih Hrvata s dalmatinskim.⁹ Kronesove podatke i stanovište preuzeo je i T. Maretić.¹⁰

U jednom od svojih ranijih radova, V. Klaić je u popularnom obliku rezimirao ove podatke,¹¹ ali je kod toga upao u dvije veće i jednu manju pogrešku. Kako nije obratio pažnju na činjenicu, da je Felicetti raspravljao o dvije administrativne jedinice — pagus Crouuati i grofovija Hartvika — od kojih prva predstavlja *samo dio druge*, on pogrešno reproducira Felicettijeve rezultate, kako je on, tobože, dokazao da se slavenska župa, naziva pagus Chrouuat, prostirala »upravo na Gosposvetskom polju i njegovoj okolini... naokolo rijeke Krke (sravni Krku u Dalmaciji) i Gline (sravni Glinu u Hrvatskoj),... da je na nju spadao teritorij današnjeg Celovca, da je u njezinu kotaru bila glasovita crkva od Gospe Svete... i stolica njemačkog kralja (sedes regalis), prozvana kasnije 'civitas Carantana'« — ukratko, Klaić je pagus Crouuati proširio iz prostora oko Št. Vida na čitavu Hartvikovu grofoviju. Poistovjetivši Donplachi = Toblach — iako je to naveo kao sporno — spomenuo je mogućnost postojanja posebnog »paga Hrvati« u istočnom Tirolu. Kraj Chrowat na gornjoj Muri po njegovu je mišljenju »nedvojbeno... slavenska župa 'Hrvati'«. Naročito je iz proširenja župe Crouuati na Gosposvetsko polje u okolinu Celovca povukao zaključak, da »su i žitelji njezini, koji su se bez sumnje zvali Hrvati, imali najodličniji položaj u čitavoj zemlji« kao »odabrani podanici kraljevske zemlje«. Na sličan način proširio je i Paul Puntschart¹² »den alten Gau Crowth« — s pozivom na Felicettija — na područje, »in welchem die Huldigungsstädte. Karnburg und das Zollfeld, sowie Blasendorf und Poggersdorf lagen, wo der Herzogsbauer sein Besitztum hatte«, iako u napomeni tačno reproducira Felicettijevo mišljenje; kako se čini, utjecali su pritom na njega ostali širi to-

⁸ U pogledu lokalizacije usp. još Lj. Hauptmann. Die Herkunft der Kärntner Edlinge, VSWG (Vierteljahrschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch.) 21. 1928, str. 269; M. Kos, Slovenska naseljeva na Koroškem, GV (Geografski vestnik) 8, 1932; E. Kranzmayr. Die kärntnerischen Ortsnamen im Diplom Ottos III. vom 19. Jul. 993, Carinthia I, 123, 1933, str. 31—41.

⁹ F. Krones, Die deutsche Besiedlung der östlichen Alpenländer, Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde 3, 1889, str. 338—339.

¹⁰ T. Maretić, Slaveni u davnini, 1889, str. 92.

¹¹ V. Klaić, Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda, 1890, 2. izd. 1930, str. 13—18.

¹² P. Puntschart, Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten, 1899, str. 177—178 (i bilj. 3, str. 177).

ponomastički tragovi imena Hrvata u Koruškoj i Štajerskoj. Ipak se L. Niederle u svom velikom radu o slavenskim starinama¹³ ograničio na konstataciju pagu Crouuati kao »kolonije Hrvata, koja se nalazi zapadno od Št. Vida u Koruškoj između Krke i Gline«, kao i naselja Krobathen-Krobace u okruzima Celovec i Feldkirchen, pa Kraubat kod Leobena, a pored toga je upozorio još na tri toponomastička traga u Štajerskoj (naselja kod St. Florian i Konjica, dvor u Laasu kod St. Mareina u dolini Mure).

Od prelomnog je značenja za današnje poznavanje tragova Hrvata — a prema tome i obima njihove kolonizacije — u slovenskim krajevima svakako rad Lj. Hauptmanna. Već je u svojoj prvoj raspravi o tim pitanjima¹⁴ povezoao naselja Hrvata u Karantaniji s izvještajem Konstantina Porfirogenita, kako se »od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, otcijepio jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom«. Dok su historičari pod Panonijom suglasno podrazumijevali područje između Save i Drave, u pogledu Ilirika postojale su različite hipoteze, koje su taj naziv tumačile vrlo različito (od sjeverne Dalmacije preko Bosne ili jednoga njenog dijela do gornje Mezije i makedonskog Vardara; u naučnoj literaturi je dotada jedino Šafařík pomišljao i na Norik).¹⁵ Stvarno je Hauptmann — pridružujući se u tumačenju izraza Ilirik Šafaříku — dokazao, da bi taj izraz mogao značiti i Norik, iako je pretjerao, kada je zaključio, da »to može biti jedino pravilno tumačenje« (die einzig richtige Erklärung). Osjećajući to i sam, prebacio je težište argumentacije na tragove Hrvata u slovenskim zemljama: u četiri donjo i srednještajerska naselja, koja su u svojim nazivima sačuvala ime Hrvata (pored onih, koja spominje već Niederle, još kod daljna dva kod Gleichemberga i kod Weitza), traži most između Hrvata u Slavoniji i u Karantaniji, gdje je prihvatio Puntchartovo proširenje pagu Crouuati. No, pravo težište argumentacije prenio je od neposrednih tragova Hrvata na dokazivanje hrvatskog porijekla koseza, čime bi se svakako udio Hrvata u slovenskoj povijesti bitno povećao (v. o tome sub 2). Kada se poslije deset godina vratio na isto pitanje, proširio je neposredne tragove Hrvata jedino upozorenjem na Hrvače kod Ribnice. Ovo je stanje problematike, koje je u svojoj Povijesti Hrvata F. Šišić rezimirao riječima, da se »ime hrvatsko snažno javlja od X. do XII. vijeka u današnjoj Koruškoj i Štajerskoj, naročito se oko Celovca na Gosposvetskom polju (sic!) širila čitava župa Hrvat (pagus Chrouvat), onda uz gornju Muru cko Ljubna (Leoben) i Judenburga (Chrowat, danas Kraubat)«, samo što su po njegovu mišljenju štajersko-koruški Hrvati »za avarske prevlasti od havana bili silom razmještani«. Zbog položaja župe Hrvati na Gosposvetskom polju, po Šišićevu je mišljenju »veoma vjerojatno, da je prva politička slovenačka organizacija djelo tamošnjih Hrvata«, ali se ne slaže s Hauptmannom, »da su ovi Hrvati došli iz Hrvatske, pozvani od Slovenaca, als Schützer und Ordner«, jer same Hrvatske države u Hrvatskoj »nema još više od vijeka i po« poslije ovih događaja; pored toga, po Šišićevu mišljenju, »izravni saobraćaj između Hrvata i Karantanije bio je nemoguć«, jer »su Avari gospodari južne Štajer-

¹³ L. Niederle, Slovanské starožitnosti, II. Původ a počátky Slovanů jižních, sv. 2, 1910, str. 370, 388—89.

¹⁴ Lj. Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten, MIOG (Mitteilungen d. Instituts f. österreichische Geschichtsforschung) 36, 1915, str. 255—66.

¹⁵ Niederle, n. d., str. 387—88.

ske i Kranjske kroz čitavo VII. i VIII. stoljeće», što dokazuje avarskim navalama u Furlaniju oko 610 i oko 663.¹⁶

U isto vrijeme proširio je poznavanje neposrednih tragova Hrvata u Štajerskoj i Koruškoj i J. Kelemina,¹⁷ donekle je čak u tom pogledu prešao i granicu sigurnosti u interpretaciji izvora. Utvrdio je, da se kod Gleichenberga pored Krobathen nalazi i Krobathenberg, kod Weiza Krottendorf (da li od Hrvata?), jugozapadno od Maxlona u Sausalu Krabath, u blizini Kraubatha jugozapadno od Leobena Kraubatheck i Kraubathgraben, a sumnjivi su primjeri Krawerseck kod Allerheiligen u Muriškoj dolini, Krawerspach kod Oberwelza i Grabestorf kod Neumarkta. No Kelemina je prešao i na analizu ostale onomastičke i toponomastičke građe i smatrao, da su gentilna imena naselja (ili po tim naseljima prozvanih porodica!), stvorena od »patronimica na -i-ći«, hrvatskog porijekla, naročito zato, jer se neka od njih nalaze i danas kod Srba i Hrvata, a kao primjere navodi: Nieder Pritschitz — Piričići; Mohliče; Tscherberg — Čergoviće — srb. Čergović; Faning — Banići; Pfandsdorf — Banići (up. i Fohnsdorf kod Judenburga — Banja vas); Fasching — Bašići — srp. Bašić ili hrv. Bašićbreg; Činoviće — Činović u Bosni; Klobasići — de Globasnitz, Kuteriçi — Guttaring; Kriviçi — Kreig; Missetiçi — Meiselding; Petroviçi — de Peterwich; Tigriçi — Tigring; Zoriçi — Sörg; Skoviçi — Kühweg u Ziljskoj dolini; Zuloviçi — de Siliwich i Silweg kod Fohnsdorfa; u pagus Crouuati Wiedweg — Vidoviçi; Radweg — Radoviçi; Piesweg — Pisoviçi; Nadling — Nadoviçi; Mölbling — Molwic — Moljviçi. Uz ovu jezičnu analizu treba odmah primijetiti, da je najkompetentniji slovenski slavist Fr. Ramovš — iako je i on pristajao ne samo na kolonizaciju Hrvata u slovenskim pokrajinama, već i na Hauptmannovo mišljenje o njenom obliku i utjecaju na formiranje karatanske kneževine i njezina društva¹⁸ — smatrao, da »si teh sozvočnic (on navodi kao primjer Kraig — kriviti — Chriwich; Myslotiçi — Meiselding; Malostiçi — Mallestig; Radowiçi — Radweg i dr.) ne smemo razlagati tako, kakor da so z alpskimi Slovani prišli v Alpe oddelki kakih zapadnih in vzhodnih slovanskih plemen; kajti taka imena topografskega ali patronimičnega izvora so mogla nastati kakorkoli po vsem slovanskem svetu« (podvukao B. G.); izuzetak su, naravno »imena Dudlebi, Hrvati in Kasezi«, jer »je njihova struktura popolnoma drugačna, da je zaradi nje več kot upravičena domneva, da ta imena sploh niso slovanska«.¹⁹

Budući da se A. Jaksch 1927 usprotivio Hauptmannovu dokazivanju o Hrvatima kao vladajućem sloju u Karantaniji pomoću Konstantina Porfirogenita²⁰ — Hauptmann je sam, uostalom, nekoliko godina zatim promijenio

¹⁶ Lj. Hauptmann, Karatanska Hrvatska, ZKT (Zbornik kralja Tomislava) 1925, str. 315; F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodne dinastije, 1925, str. 277 i 299—300 (ne 390, kako navodi Antoljak, str. 15, bilj. 1).

¹⁷ J. Kelemina, Nekaj o Dulebih na Slovenskem, ČZN (Časopis za zgodovino in narodopisje) 20, 1925, str. 149—154; Nove dulebske študije, ČZN 21, 1926, str. 66—67, 74.

¹⁸ F. Ramovš, Praslovensko kasegъ »Edling«, RZDHV (Razprave znanstvenega društva za humanistične vede) II, 1925, str. 315—22; Kratka zgodovina slovenskega jezika I, 1936, str. 10—11.

¹⁹ Isti, Kratka zgodovina, str. 9—10.

²⁰ A. Jaksch, Die Edlinge in Karantanien und der Herzogsbauer am Fürstenstein bei Karnburg, Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. in Wien, phil. - hist. Kl., 205, 5. Abh., 1927, str. 4—5.

mišljenje o tom mjestu i otada dokazuje, kako se ono odnosi na Hrvate u Duclji²¹ — *Hauptmann* je svoju »hrvatsku teoriju« o postanku karantanske države pokušao dokazati bez upotrebe ovoga spornog podatka.²² Osloniti se mogao samo na neposrednije dokazivanje hrvatskog porijekla koseza odnosno njihova izjednačivanja s Hrvatima u etničkom smislu i društvenom položaju. U dolini gornje Mure izvodio je ovaj dokaz doista neposredno, naime da je prastara crkvena župa St. Michael a. d. Liesing (gdje se u jednom dijelu nalaze i tragovi koseza) u cjelini »stari hrvatski okrug«, jer se u njoj spominje desetina kao »decima ad Chrowat« (1074—87);²³ ovim i drugim podacima nesumnjivo je učvrstio dokaze o postojanju hrvatske kolonizacije u tom kraju. No kako se hrvatsko ime u svim konkretnim navodima povezuje inače samo s područjem od Krabatha do St. Michaela, ostalo je otvoreno pitanje, da li je opravdano proširiti ime Chrowat iz jednog dijela spomenute župe na njezin preostali dio.²⁴ U Koruškoj je pokušao isti rezultat postići dokazivanjem, da je pagus Chrouuati samo drugi naziv za čitavu Brešku grofoviju (u njoj se nalazi velika većina koseza u Koruškoj). Teoretska mogućnost takve teorije nesumnjivo postoji, jer su, na pr., u Junskoj grofoviji navedeni s oznakom grofovije samo krajevi na udaljenosti od 5 km, a grofovija je obuhvatala teritoriju od 60 km širine i ca 70 km dužine. No ovdje *Hauptmannov* dokaz ipak nije uspio, jer nije bio izveden neposredno, već je ovisio o ispravnosti spornog izjednačivanja Hrvata i koseza.

Na spornost ove argumentacije upozorio je ubrzo zatim M. Kos,²⁵ koji se u pogledu opsega pagusa Hrvati i njegova odnosa prema Hartvikovoj grofoviji u suštini potpuno složio sa stanovištem Felicettija. Lokalizacija kraljevskih isprava »in pago Crouuati« ograničena je potpuno jasno na kraj sjeverno od gornje Gline (na sjeveru do brdskog grebena između dolina gornje Gline i Wimitzbacha; na zapadu do crte Hocheck-Zuuetlobrudo, 961 m — Göseberg — Paindorf; na jugu do crte Paindorf — Tauchendorf — Deblach — Lebmach duž rijeke Gline; na istoku do crte Ober Mühlbach — Tschirinig — Glandorf — Niederdorf). U tim granicama nalaze se sva naselja, navedena s ovom lokalizacijom u ispravama (pored spomenutih još Rasting, Sörg, Puppitsch, Pulst, Beissendorf, Mailberg, Grammilach; v. kartu).²⁶ Zacijelo nije samo slučaj, da

²¹ Lj. Hauptmann, Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica 3, 1935, str. 339; Hrvatsko praplemstvo, Razprave SAZU, razr. za zgodov. in družb. vede I, 1950, str. 112—113.

²² Hauptmann, Die Herkunft, VSWG 21, 1928, str. 224—279, (naročito 265—74); uz to još: Hufengrößen im bayrischen Stammes- und Kolonialgebiet, VSWG 21, 1928, str. 386—413.

²³ J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steirmark I, 1875, br. 77, str. 91: »decimam ad Chrowat de Chienainode ab utraque parte fluminis usque ad Rotilstein.«

²⁴ Hauptmann, VSWG 21, 1928, str. 266—67; ime decima ad Chrowat može se odnositi na crkvu u St. Michaelu, koji je pripadao kraju Chrowat, no ipak se 1663 spominje »Marchfutter im Kraubath« kao ime za čitav kraj od Kraubata, Kallwanga i Trofaiacha do Niklasdorfa; v. H. Pirchegger, Erläuterungen (zum Historischen Atlas d. österr. Alpenländer), II Abt., Die Kirchen- und Grafschaftskarte, 1. Steiermark, 1940, str. 209, bilj. 9.

²⁵ M. Kos, GV 8, 1932, str. 112—115.

²⁶ F. Kos, Gradio II, br. 401, 407, 466, 513; v. bilj. 5 i 8 te B. Grafenauer, Ustoličevanje, str. 334—35.

se na neposrednom rubu toga područja sačuvao spomen Hrvata u toponimima Krobaten kod Glanegga i, možda na istoj osnovi, Krottendorf kod Št. Vida, dakle u toponimima, koji svjedoče o razlici između stanovništva kraja, koji počinje s ovim naseljima, i daljnjeg susjedstva »hrvatskog okruga«. U kraljevskim darovnicama iz 2 pol. X. st., kada se između g. 954 i 993 upotrebljava spomenuta lokalizacija, nema nijednog primjera o darivanju posjeda u tom kraju bez njezine upotrebe. Međutim, ta se lokalizacija u isto vrijeme nikad ne upotrebljava prilikom darivanja posjeda u istoj grofoviji na drugim mjestima (Otmanje, Ragasal i Ulrichsberg u neposrednom susjedstvu, a Krapfeld, Göl-sach, Zvirče, Hutna ves, Blažnja ves, Ribnica i Beljak u nešto većoj udaljenosti), iako ponekad nastupaju kod darivanja čak i isti posrednici, što isključuje mogućnost neobavještenosti; uostalom, lokalizacija je i u tim primjerima isto tako precizna.²⁷ Prema tome, potpuno je opravdan zaključak M. Kosa: »Tako obsega ozemlje, ki je dokumentarno izpričano kot 'hrvatski okraj', le majhen del nekdanje breške grofije. Listine natančno ločijo hrvatski 'pagus' od grofije (comitatus, ministerium). Prvi leži v okviru druge. Ako bi cela breška grofija tvorila nekdanj pagus' Hrvatov, bi morali biti tudi kraji, ki leže izven omenjenega majhnega teritorija med Trgom in Št. Vidom, označeni z lego v 'pagus Chrouuat' kar pa že v primeroma mnogoštevilnih listinah iz druge polovice 10. stol. nikjer ne najdemo.«²⁸ Kosovo stanovište prihvaćeno je — bez obzira na odnos prema drugim tačkama Hauptmannove hrvatske teorije — od svih, koji su poslije toga raspravljali o tim pitanjima,²⁹ iako je E. Klebel u urbarima XVII. i XVIII. st. našao u okolini Poreča (Krautamt) i Možberga (seljak Kraut u Knassweg-Knežice) nove tragove hrvatskog imena u onomastici.³⁰

Naposlijetku je Hauptmann, koji je 1933 poslije Kosovih prigovora dopuštao također mogućnost, da se naziv pagus Crouuati odnosi samo na jedan dio Breške grofovije,³¹ u svojoj knjizi »Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu« (napisano do početka 1952) pokušao odgovoriti svim kritičarima »hrvatske teorije« i upotpuniti dokaze za tu teoriju. U dolini gornje Mure utvrdio je još tri nova toponomastička traga imena Hrvata (Chrabestorf kod Muraua, Kchrawathof kod St. Michaela i Krawbaten, »kako se čini, kod Trofajacha«). No mnogo je važniji pokušaj, da direktnom analizom isprava — nezavisno od svojih drugih dokaza o odnosu Hrvata i koseza — dokaže, kako je termin pagus Crouuati samo ime južne od dviju grofovija, u koje je barem od g. 975 (a vjerojatno i nešto prije) podijeljena srednja Koruška: osim Hartvika, grofa između južne granice pokrajine i sjeverne granice okruga Hrvati i Althofena na Krapfeldu, već je g. 975 poznat Ratold kao grof u Breškoj grofoviji,

²⁷ Isti, Gradivo II, br. 400 (953 g.), 419 (965), 458 (977), 469 (980), 475 (983).

²⁸ M. Kos, GV 8, 1932, str. 114.

²⁹ K. Torggler, Die Arbeiten Ludmil Hauptmanns und ihre Bedeutung für Kärnten, besonders in der Edlingerfrage, Carinthia I 128, 1938, str. 29—47; J. Mal, Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, 1939, 50, 52.3; E. Klebel, Von den Edlingern in Kärnten, 1942, str. 101, 118; M. Wutte, Zur Geschichte der Edlinger itd., Carinthia I, 139, 1949, str. 26; B. Grafenauer, Ustoličevanje, str. 334—35.

³⁰ E. Klebel, Siedlungsgeschichte des deutschen Südostens, 1940, str. 33, bilj. 100, 45, bilj. 151; Von den Edlingern, str. 45, 101.

³¹ Hauptmann, Germanoslavica 3, 1935, str. 347 i d.

kojoj su osim gornje doline Krke pripadali i St. Lambrecht, Neumarkt i Murau.³² U donacionim ispravama za Karantaniju (odn. njene grofovije) prevladava od oko sredine X. st. do nešto preko sredine XI. st. lokalizacija darivanja posjeda »po kraju, deželi in grofiji: ,ad Vuirzsosah (Zvirče) in partibus Karantanie in comitatu Hartuugi comitis'. Namesto ,partes' stoji tudi ,regnum' ali ,regio' (na jednom mjestu i pagus!; B. G.), namesto ,comitatus' tudi ,regimen' ali ,ministerium'. Vendar se formula zaradi tega ne spremeni.« U primjerima, u kojima lokalizaciju po pokrajini zamjenjuje lokalizacija po »pagima«, smatra Hauptmann, da smisao teksta nije drugačiji. »Formula je zcpet tričlenska: krajevno ime, ,pagus' s pokrajinskim imenom, in ,comitatus' z grofovīm. Med 16 ali — zaradi Furlanske in Istre, ki sta bili v tej dobi dalj časa zadruženi s Karantanijo — med 21 primeri terjata samo dva pojasnilo«; za lokalizaciju in »pago Zitdinesfeld vocato ac comitatu prefati Rachuini comitis« (985) nije sigurno, »ali pomeni pagus vso grofijo ali samo en njen del«. Kasnije, sve do sredine XI st. pagus znači uvijek grofoviju, koja je, prema tome, dosljedno nazivana i svojim pokrajinskim imenom i imenom vladajućeg grofa. »Šele v enajstem stoletju, ko so se drobile grofije bolj in bolj, se je začel politični pojem ,pagus' krhati. Leta 1048 se že rabi v Karantaniji samo še v strogo geografskem smislu za paltensko dolino v Aniški grofiji.« Hauptmann zaključuje: »Glede na jezik kraljevske pisarne smemo potemtakem reči: v ustih notarja salijske pisarne bi bil lahko ,pagus Crouati' pomenil res le ,einen örtlichen Landstrich an der Glan': v ustih notarja desetega stoletja pa je pomenil četrto koroško grofijo.«

Međutim, ova je analiza tačna jedino za 13 primjera lokalizacije s »pagusima« u XI. st.,³³ no upravo u tom razdoblju ima pagus kao grofovija potpuno isto značenje kao »provincia, marchia, comitatus« u drugoj (odn. brojnijoj) seriji isprava,³⁴ i u jednoj i u drugoj seriji poslije g. 1000 *grofovija* se navodi obično dvaput, iako isprava o Kranjskoj od g. 1004 otvara put sumnji, da li je smisao »grofovije« bio za »pagus« već od samog početka uobičajen i sam po sebi razumljiv; jer kad bi tako bilo, zašto bi bilo potrebno u lokalizaciji »situm in pago Creina nominato in comitatu Uualtilonis *supra dicto nomine id est Creina nominato*«³⁵ posebno isicati, da grofovija ima isto ime kao pagus? U X. st. stvar je drugačija: u seriji, koja ne upotrebljava »pagus«, šest puta se upotrebljava *općenito pokrajinsko* ime (in Carantana regione; in regno Carentino; in partibus Karantanie; in provincia Karentana; in provincia Karinthia),³⁶ a ne ime pojedine grofovije. Prema tome, u tim se primjerima grofovija spominje upravo tako samo jedan put (imenom grofa), kao i u primjerima, kad se (dva puta) navodi uopće samo ime grofa.³⁷ Jedine su iznimke dvije isprave o Kranjskoj, u kojima već potpuno izuzetna formulacija imena »regionis« (in regione

³² Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 104—105, 116—118; v. još B. Grafenauer, Vprašanja županov, »Hrvatov« in ustoličevanja koroških vojvod, Naša sodobnost 3, 1955, str. 1136—49.

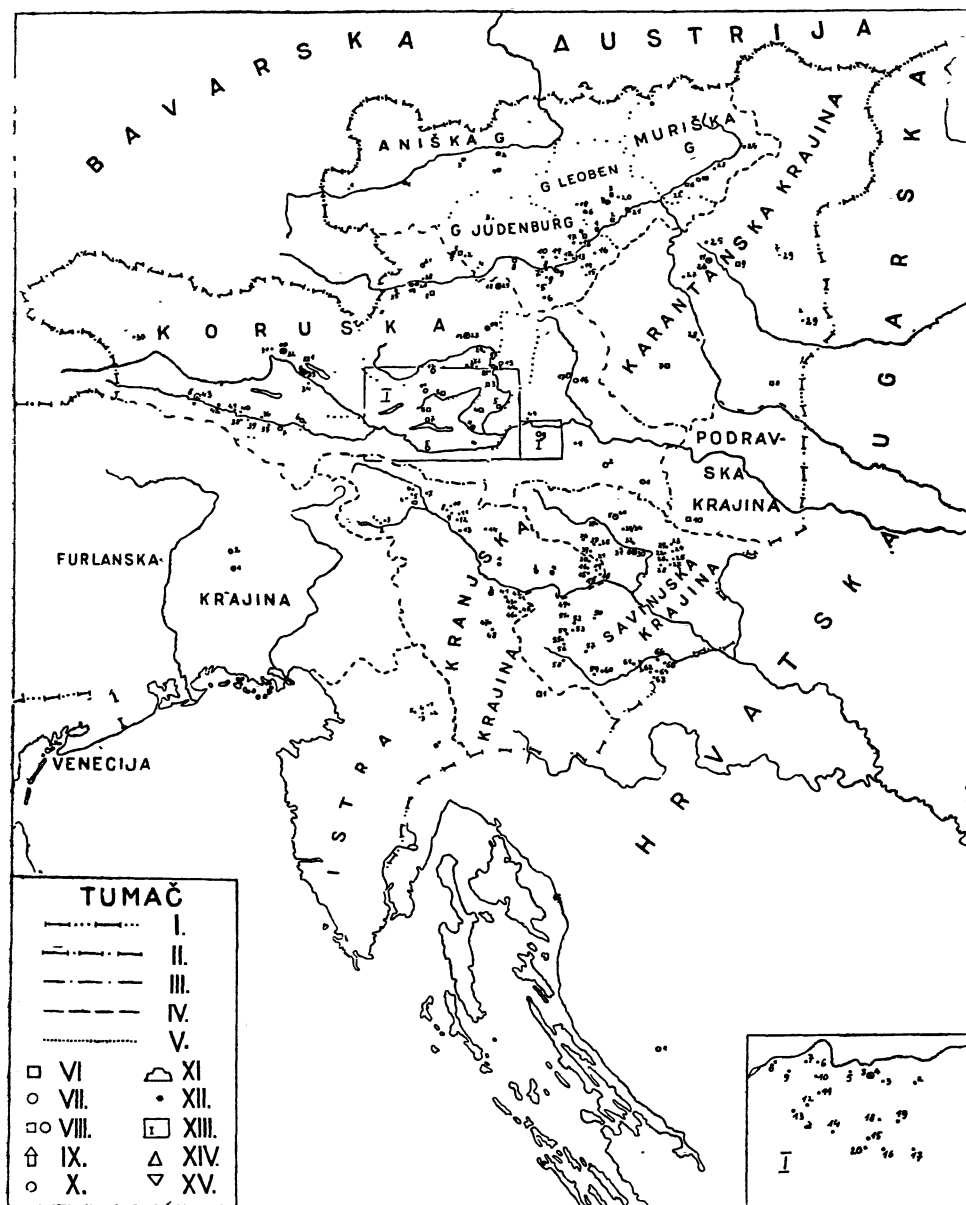
³³ F. Kos, Gradivo III, br. 17, 28, 35, 55, 82, 84, 192, 224, 230, 250, 251 (br. 138, g. 1048 predstavlja iznimku); Zahn, Urkundenbuch d. Herzogt. Steiermark I, br. 34, 42.

³⁴ F. Kos, Gradivo III, br. 23, 24, 69, 105, 106, 107, 114, 123, 127, 191, 201, 202, 203, 204, 238; Zahn, n. d., br. 13, 33, 39.

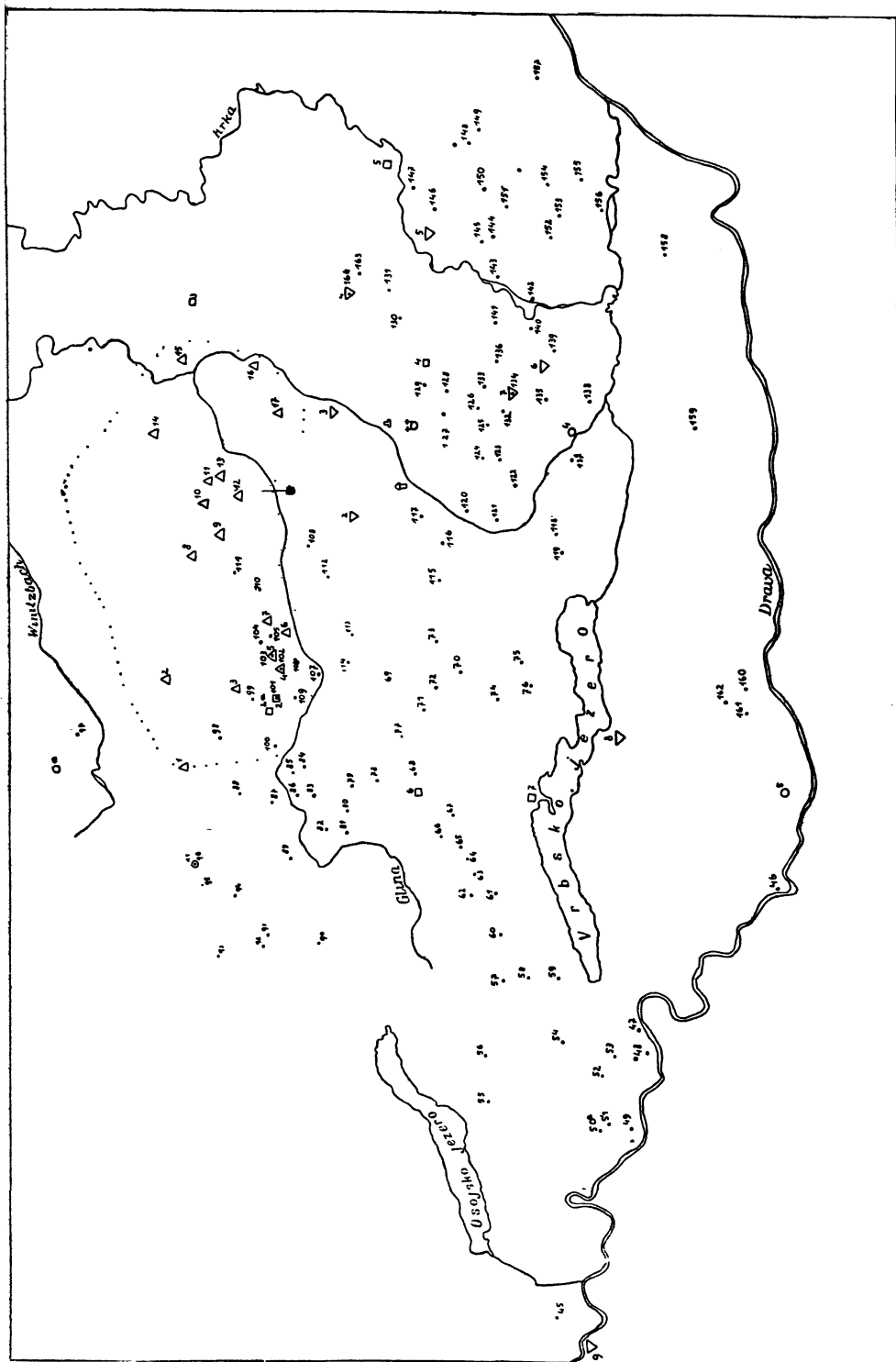
³⁵ F. Kos, Gradivo III, br. 17.

³⁶ Isti, Gradivo II, br. 392, 400, 419, 458, 469, 529.

³⁷ Isti, Gradivo II, br. 436, 470.

- I. državne granice (sve su ucrtane prema stanju oko g. 1000)
 II. granica između vojvodina Velike Karantanije i Bavorske
 III. granica između vojvodine Karantanije (Koruške) i podređenih krajin i grofovija
 IV. granice krajina
 V. granice grofovija
 VI. toponimi, koji potječu od imena »Hrvati«: Koruška: 1 Kraut kod Millstadtskog jezera; 2 Krobathen kod Glanegga; 2a Krobathenberg; 3 Krottendorf kod Sentvida na Glani; 4 Krauthen Kogel kod Gospe Svete; 5 Krobace kod Sentilpša; 6 Kraut u Knežizama (Knasweg); 7 Krautamt kod Poreča na Vrbskom jezeru. — Štajerska (Karantanska i Podravska krajina s grofovijama na gornjoj Muri): 1 Chrawat (Kraubath); 2 Kchrawathof kod St. Michaela; 3 Krawbaten kod Trofajacha; 4 Chrawate curia in Laaz; 5 Krawerspach kod Oberwölza; 6 Krawerseck kod Allerheiligen u Muriškoj dolini; 7 Kraubat kod St. Florian; 8 Krobathen i Krobathenberg kod Gleichenberga; 9 Krowot kod Weiz; 10 Hrovate (Konjiška gora) kod Konjice. — Velika Kranjska (Kranjska i Savinjska krajina): 1 Hrvča kod Ribnice.

VII. toponimi, koji potječu od termina »koseze« (ili Edling). Koruška: 1 Kaseznik ist. od Slovenjega Gradeca; 2 Edling zapadno od Slovenjega Gradeca; 3 Kazaze (Edling) u Poduni; 4 Kazaze (Harbach) kod St. Petra blizu Celovca; 5 Kajžice (Edling) kod Biljčova; 6 Kazaze (Edling) kod Sv. Stefana u Ziljskoj dolini; 7 Kozloz (Grafenau); 8 Edling-Kötschach; 9 Edling kod Spittala; 10 Edling na Pusarnitz sjev. od Spittala; 11 Edling kod Lantschniga; 12 Edling na Planitzen na Krki; 13 Edling sjev. od Strassburga; 14 Hartmannsdorf (u XII. st. Edling) kod Breža (Friesach); 15 Edling kod Kraste na Krapfeldu; 16 Grossedling u Laboškoj dolini; 17 Kleinedling u Laboškoj dolini; 18 Edling kod Perchau sjev.-ist. od Neumarkta; 19 Oberedling kod Muraua; 20 Unteredling kod Muraua; 21 Edling na Freibergu kod Muraua. — **Stajerska:** 1 Edling kod Oeblarn na Aniči; 2 Edlinggraben kod Admonta; 3 Kassess u Selztalu; 4 Edlach i Edlingerbach u Palentalu; 5 Edlingen kod Winklern zap. od Oberwölza; 6 Edlingeranger kod Mauterna; 7 Edling kod Trofajacha; 8 Edling kod St. Georgena zap. od Judenburga; 9 Edling kod zamka Authal juž. od Zeltwega; 10 Edelsdorf kod Kindsberga u Muriškoj golini; 11 Edling ist. od Schöckla. — **Velika Kranjska:** 1 Koseze (Edlingen) kod Vodica; 2 Koseze kod Ljubljane; 3 Zgornje Koseze kod Moravča; 4 Spodnje Koseze kod Moravča; 5 Kazezeh-Edling (Blagotina?) kod Velenja; 6 Koseze (Edlingen) zap. od Celja. — **Istra:** 1 Koseze kod Ilirske Bistrice. — **Furlanska:** 1 Adegliacco (pogrešno!); 2 Cassacco (nesigurno!). — **Lika:** »kotar kaseški (Gospić).

VIII. naselja, u kojima su kosezi zasvjedočeni podacima izvora (isprava ili urbana). Koruška: 1 Sv. Danijel nad Prevaljama; 2 Replje; 3 Metlovo; 4 Kazaze; 5 Pribla ves; 6 Jezernica; 7 St. Markš; 8 Goreča ves; 9 Sreje; 10 Sinča ves; 11 Bukovje; 12 Brelih; 13 Mokrije; 14 Dobrava; 15 Mala ves; 16 Večna ves; 17 Rute; 18 Strpna ves; 19 Šmihel pri Pliberku; 20 Globasnica; 21 Dürnfeld; 22 Latschach; 23 Brugg; 24 St. Kosma; 25 Dielach; 26 Straganz; 27 Edling kod Strassburga i dan. propalo naselje »Malapitschach«; 28 Murau; 29 Perchau kod Neumarkta; 30 Iseltal kod Lienza; 31 Mühlendorf iznad Möllbrücke; 32 Edling na Pusarnitzu; 33 Edling kod Spittala; 34 St. Peter kod Spittala; 35 Stadl zap. od Muraua; 36 Mitschigg; 37 Mögernerdorf; 38 Rattendorf; 39 Tröppelach; 40 Weidegg; 41 Tressdorf; 42 Grafendorf; 43 Kötschach; 44 »Roggenderf« (?) kod Velikovca; 45 St. Lenart kod Beljaka; 46 Zeliče; 47 Semisvavče; 48 Tmarar ves; 49 Podravlje; 50 Nova ves; 51 Kleče; 52 Potok; 53 Lapa; 54 Borovnica; 55 Zgornje Vogličje; 56 Vabra ves; 57 Trešice; 58 Črešnje; 59 Gorje; 60 Trabenče; 61 St. Martin na Dholici; 62 Toporje; 63 Poredija; 64 St. Jernej; 65 Pernach; 66 Zgornja Gorje; 67 Borovčice; 68 Albera; 69 Windischbach; 70 Majhna Gorica; 71 Vencinj; 72 Zovasia ves; 73 Dole; 74 Tudrešče; 75 Dražinj; 76 Brendorf; 77 Strussnig; 78 Nassweg; 79 Briefeldorf; 80 Maltach; 81 Sittich; 82 Perschig; 83 Mattersdorf; 84 Kallitsch; 85 Fasching; 86 St. Martin; 87 Perndorf; 88 Razin; 89 St. Ruprecht; 90 Elbling; 91 Schleichenfisch; 92 Pichlern; 93 Werschling; 94 Powirtschach; 95 Wachsenberg; 96 Edling; 97 Planitz pri Wulrossu; 98 Oberndorf kod St. Urbana; 99 Zwattendorf; 100 Rottendorf; 101 Krobathen; 102 Paindorf; 103 Deblach; 104 Mauer; 105 Meschgowitz; 106 Kadöll; 107 Stranach; 108 Rohnsdorf; 109 Friedlach; 110 Kulm; 111 Glantschach; 112 Zweikirchen; 113 Flatschach; 114 Maria Feicht; 115 Pičev; 116 Smerovčice; 117 Breza ves; 118 Kozlevica; 119 St. Martin pri Celovcu; 120 Tesnja ves; 121 Važenše; 122 Goričica; 123 Ačale; 124 St. Jurij na Pesku; 125 Dražnja ves; 126 Orešovec; 127 Zeduška ves; 128 Na gore; 129 Vogličje; 130 Ličje; 131 Goriče pri Timenici; 132 Hrastovica; 133 Na Hovcah; 134 Blažnja ves; 135 Pkeriče; 136 Partovca; 137 St. Peter pri Celovcu (Dölintschitz); 138 Gradnica; 139 Limara ves; 140 Trdnja Mišlje; 148 Goriče; 149 Vabnja ves; 150 Ličja ves; 151 St. Janž; 152 Buhla; 153 Ocmanja ves; 154 Jadovce; 155 Zabice; 156 Grabštanj; 157 Tinje; 158 Medgorje; 159 Smeriče; 160 Šmarieta; 161 Novo selo; 162 Črezdol; 163 Nica ves; 164 Otmanje. — **Stajerska:** 1 Klaus sjev. od Schladminga; 2 Winklern kod Oberwölza; 3 Bretstein; 4 Pachern sjev. od Niederwölza; 5 Reifling kod Judenburga; 6 Obdach juž. od Judenburga; 7 Judenburg; 8 Murdorf kod Judenburga; 9 Wöllmersdorf kod Judenburga; 10 Fohnsdorf; 11 Rattenberg; 12 Lind; 13 Knittelfeld; 14 Ritzendorf; 15 Ugendorf; 16 Glein; 17 St. Martha na Fressenberg kod Seckau; 18 Feistritz kod Seckau; 19 Gaissbach kod Mautern; 20 Laintal kod Freienstein; 21 Leoben; 22 Grasnitzgraben kod Pötschacha; 23 »Grund« kod Wartberga; 24 Mürrzuschlag; 25 Tober kod Passaila; 26 Hammersberg ist. od Schöckla; 27 Stadeck; 28 Sulz; 29 Tiefenbach u ist. Stajerskoj. — **Velika Kranjska:** 1 Studor; 2 Srednja vas; 3 Češnjica; 4 Zgornje Gorje; 5 Podhom; 6 Dobrava; 7 Zirovnica; 8 Popovo; 9 Hudo; 10 Brezje; 11 Križe; 12 Ziganja vas; 13 Naklo; 14 Olševek; 15 Loke; 16 Zgornje in Spodnje Zavine; 17 Zagorje; 18 Sv. Urh; 19 Prapreče; 20 Rove; 21 »Dedicherberg« (Planina?); 22 Teharje; 23 Bukov žlak; 24 Vrh; 25 Lapa; 26 Jelovje; 27 Pečovje; 28 Osenica; 29 Slance; 30 Kasaze ob Bistrici; 31 Sešče; 32 Petrovče; 33 »Unt. Khott« (Kote kod St. Ilja?); 34 »Na ueternem«; 35 Podgorje; 36 Selo; 37 Čepļe; 38 »Stauden« (Blate?); 39 Podlog; 40 Koseze kod Velenja; 41 Moste; 42 Kašeli; 43 Zadvor; 44 Dobrunje; 45 Brezje; 46 Šmarje; 47 Brest; 48 Iška vas; 49 Slatne kod Litije; 50 Tihaborj; 51 Subrače; 52 Dolga nliava; 53 Spodnje Pranreče; 54 Pokoinica; 55 Dobravica; 56 Zagorica; 57 Dobrnič; 58 Klečec; 59 Lipovec; 60 Goriška vas; 61 Dolnje Kronovo; 62 Zvabovo; 63 Orehovica; 74 Vrhopolje; 65 Ledeča vas; 66 »Fragen« (Roje?). — **Istra:** 1 Šempeter (Pivka); 2 Zagorje; 3 Nadanje selo; 4 Mala Pristava; 5 Sušica.

IX. Krnski grad (na sporednoj karti)

X. Gospa Sveta (na sporednoj karti)

XI. Vojvodsko prestolje (na sporednoj karti)

XII. Pagus Crouati (na glavnoj karti)

XIII. predjeli, za koje su podaci o kosezima dati na sporednim detaljnijim kartama

XIV. mjesta, koja leže prema ispravama X st. u »pagus Crouati«: 1 Hoheck; 2 Rasting; 3 Gösseberg; 4 Paindorf; 5 Deblach; 6 Tauchendorf; 7 Gramilach; 8 Sörg; 9 Pulst; 10 Puppitsch; 11 Beissendorf; 12 Lebmach; 13 Mailberg; 14 Ober Mühlbach; 15 Tschirrmig; 16 Glandorf; 17 Niederdorf.

XV. naselja, koja se spominju u ispravama druge polovine X st. u južnoj srednjekoruškoj grofoviji s drugačijom lokalizacijom: 1 Gölsach; 2 St. Ulrichsberg; 3 Ragasal; 4 Otmanje; 5 Zhirče; 6 Hutna ves; 7 Blažnja ves; 8 Ribnica; 9 Beljak.

vulgari vocabulo Chreina et in marcha et in comitatu...) pokazuje, da se ne radi o službenom imenu grofovije.³⁶ Primjeri lokalizacije s pagusima u tom razdoblju odudaraju dakle od općenitog običaja, da se grofovija spominje samo jedan put. No, da li je to istina? Takvih primjera ima svega sedam — četiri se odnose na pagus Crouuati, jedan na pagus Gurketal, jedan na pagus Karinteriche (!) i jedan na pagus Zitdinesfeld.³⁹ Jedamput dakle pagus znači nesumnjivo pokrajinu, podijeljenu u više grofovija, kao i regio, regnum, partes ili provincia u drugim ispravama, a u pogledu Zitdinesfeld uzima se općenito, da se odnosi samo na jedan dio grofovije. Međutim, i za Gurketal ne može se dokazati ništa drugo: za lokalizaciju Liedinga svakako je tačno i lokalno značenje »dolina Krke« i »Breška grofovija«, ali je samo prvo u skladu s praksom, da se grofovija spominje samo imenom vladajućeg grofa, dok je službeno ime za tu grofoviju, u vrijeme kad se ona spominje i njime pored imena grofa, svakako samo »comitatus Friesach«.⁴⁰ Prema tome, u X. st. može se, s jednim izuzetkom upotrebe lokalizacije »in pago Karinteriche« — koja nije u suprotnosti s općenitom praksom, da se grofovija spominje samo jedamput imenom grofa — shvatiti lokalizaciju po pagusima kao konkretniju geografsku lokalizaciju. A to nije u skladu samo sa spomenutim općenitim pravilom, već i sa činjenicom, da je takva konkretnija lokalizacija bila često i potrebna u vrijeme, prije no što je Karantanija bila podijeljena u grofovije, koje su, vjerojatno, nastale u vezi s drugim, njemačkim, oduzimanjem istočnih predjela Mađarima oko 970.⁴¹ U novim, manjim grofovijama ovo nije više bilo nužno, i to je najvjerojatnija podloga, da se praksa isprava poslije kratkoga prelaznog razdoblja oko g. 1000 mijenja. Dokaz da »pagus Crouuati« označava čitavu grofoviju nije dakle uspio.

Najzad Hauptmann dokazuje tragove Hrvata i preuzimanjem Keleminovih teza o hrvatskom značaju imena krajeva na -içi; no ja stvarno nisam kompetentan, da u bilo čemu mijenjam već spomenuto negativno mišljenje Ramcvsä o toj argumentaciji.

Tokom dosada analiziranog proučavanja nesumnjivo su u Karantaniji utvrđeni vecma brojni tragovi naseljavanja Hrvata. Stoga i historičari — s jednim izuzetkom J. Mala — i filolozi s pravom prihvaćaju ne samo njihovo učestvovanje u naseljavanju Istočnih Alpa, već i mišljenje, da su oni u nekoj vezi s Hrvatima u Dalmaciji, bilo da su se doselili u Istočne Alpe neposredno u vezi s pokretom iz Bičele Hrvatske na jug, bilo da su došli iz Dalmacije, kako dokazuje Hauptmann.⁴² Sporna je samo širina ovoga migracionog vala, prije svega u srednjoj Koruškoj.

No u posljednje se vrijeme ipak pokrenulo i pitanje o vremenu i načinu doseljavanja Hrvata u Istočne Alpe. Već je Hauptmann ne samo odustao od

³⁶ Isti, Gradivo II, br. 445, 490.

³⁹ Isti, Gradivo II, br. 401, 407, 451, 466, 469, 487, 513.

⁴⁰ Isti, Gradivo III, br. 36, 84; M. Wutte, Erläuterungen, I. Landgerichtskarte, 4/2 Kärnten, Krain itd., 1929, str. 305—6; Carinthia I 139, 1949, str. 34—35.

⁴¹ Pirchegger, n. d., str. 215.

⁴² Ramovš, v. bilj. 18; M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, 1933, str. 53; B. Grafenauer, Svoboda ali sužnost, Čas 33, 1938/39, str. 317—19 i 326; Država karantanskih Slovencev, Koroški zbornik, 1946, str. 92—93; R. Nahtigal, O etimologiji izraza kosez, Slavistična revija 8, 1955, str. 165—66, i dr. Izuzetak je samo J. Mal u svojim različitim radovima.

upotrebe Konstantinova izvještaja o seobi Hrvata iz Dalmacije u Ilirik i Panoniju za naseljavanje Hrvata u Karantaniju, već je i vrlo uvjerljivo dokazao, da se kod tog pasusa radi o umetku: »Jer ako čitamo: „neko su se vreme pokoravali Francima i dalmatinski Hrvati kao i ranije u svojoj staroj otadžbini“, tada te reči nužno zahtevaju neposrednu vezu s odeljkom o Otonovoj Beloj Hrvatskoj, a ne s odeljkom o panonskim Hrvatima, koji Franke uopće ne pozna. Dakle je i taj odeljak umetnut; s tim se slaže, da ovde ime „Dalmacija“ najednput ne vredi više za svu zemlju do Dunava, nego samo za užu hrvatsku Dalmaciju, koju od Dunava deli Panonija«. ⁴³ Ovu činjenicu potvrđuje i upoređivanje gl. 30 De administrando imperio s gl. 31., gdje se jedino nalazi spomen Bijele Hrvatske i iza toga neposredno replika na izvještaj o podređenosti dalmatinskih Hrvata Francima, a ne spominje se seoba Hrvata u Ilirik i Panoniju. Ja sam objašnjenju toga problema pridonio jedino to, da sam povukao i za taj umetak nužni zaključak iz činjenice, da se noviji dodaci nikako ne ograničavaju vremenski samo na doba, što ga obrađuje narodno predavanje u odsjecima, u koje su umetnuti. Zbog toga nije nužno, da bi ovdje spomenuta seoba Hrvata u »Ilirik i Panoniju« pripadala vremenski razdoblju dolaska Hrvata na Jadran, ili da bi zatim neposredno slijedila. Isto se tako može pretpostaviti, da je autor stavio taj izvještaj na ovo mjesto samo zbog sadržajne veze: u vezi sa seobom Hrvata jednostavno je povezao i spomenuo sve Hrvate, koje je poznavao — Bijele, dalmatinske i panonske. Doba, na koje se taj izvještaj odnosi, treba dakle odrediti nezavisno od širega konteksta tradicije, samo s obzirom na njegov vlastiti sadržaj. Po mom mišljenju — koje se dijelom podudara i s mišljenjem ranije historiografije ⁴⁴ — on se može povezivati jedino s položajem Slavonije u vrijeme Tomislava, a tome odgovara i činjenica, da se pasus o Bijeloj Hrvatskoj odnosi na sredinu X. stoljeća. ⁴⁵

No na taj je način nestao jedini, iako nedovoljno pouzdan *izvor*, koji je doseljenje karantanskih Hrvata vezivao za Dalmaciju. Štaviše — analiza svih tragova Hrvata od Kašuba do Krete i Spittala na gornjoj Dravi, rasparčanost tragova Hrvata u Karantaniji, povezanost hrvatske i duljepeške disperzije u Karantaniji i Češkoj, kao i nesumnjivo najjači tragovi hrvatske disperzije u dvije linije, koje se razilaze kod koljena Mure, pa prva ide duž gornje Mure u srednju Korušku, a druga prema jugu do Drave — s vrlo oskudnim tragovima hrvatskog imena u današnjoj Sloveniji (ovo vrijedi, prirodno, jedino za položaj do kasnijih migracija pod utjecajem nadiranja Turaka, koje su situaciju znatno promijenile) — sve to kao da ukazuje na neposredno doseljenje Hrvata sa sjevera, u prvom talasu slavenskog doseljivanja u Istočne Alpe, t. j. od sredine VI. st. do pada Sirmija u ruke Avara. ⁴⁶ Naseljenje Hrvata u Istočnim Alpama bilo bi, prema tom shvaćanju, samo jedan dio općeg širenja hrvatske disperzije u slavenskom svijetu, u kome jedino seoba Hrvata iz Bijele Hrvatske u dalma-

⁴³ Lj Hauptmann, Dolazak Hrvata, ZKT, 1925, str. 122.

⁴⁴ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, 1916, str. 47; I, 1920, str. 107; Povijest Hrvata..., 1925, str. 404 i bilj. 406.

⁴⁵ B. Grafenauer, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata, HZ V, 1952, str. 30—31; Sklabarhontes = »gospodarji Slovanov« ali »slovanski knezi«, ZČ (Zgodovinski časopis) 9, 1955, str. 207—208.

⁴⁶ B. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov, ZČ 4, 1950, str. 45—47; Ustoličevanje, str. 501—502.

tinsku obilježava jedan zasebni, jedinstveni pokret. No, treba priznati, da ovo shvaćanje bitno zavisi od drugog dijela hrvatske problematike u slovenskoj povijesti ranoga Srednjeg vijeka, to jest od njihova odnosa prema kosezima. Ukoliko bi, naime, bilo točno izjednačivanje jednih i drugih, situacija bi se bitno promijenila: tragovi Hrvata u današnjoj Sloveniji između Hrvatske i Karantanije bili bi bitno ojačani i kao jedina vjerojatna pokretna tačka njihove seobe u Karantaniju ostala bi nesumnjivo samo Dalmacija.

2. Kakvi su dokazi za izjednačivanje koseza i Hrvata? Polaznu tačku predstavljala je topografija koseških naselja i toponomastičkih tragova s hrvatskim imenom. Puntschart se, doduše, zadovoljio konstatacijom, da su kosezi u Koruškoj »najgušće naseljeni u onim krajevima, koji su sačinjavali stari okrug Chrovati« — dakako, u već spomenutom pogrešnom ograničenju.⁴⁷ S tim počinje i Hauptmannovo dokazivanje. Međutim, ono se u stvari moralo ograničiti na dolinu gornje Mure i »pagus Crouuati« u Koruškoj. U nekadašnjoj Kranjskoj i Savinskoj krajini Hauptmann spominje samo dva primjera (Hrovača kod Ribnice, udaljena od koseza u Iškoj vasi oko 30 km; Chrawate kod Konjica u udaljenosti oko 20 km od Teharja kod Celja), a u njima je utvrđeno oko 335—440 koseza u 66 naselja; u oba »hrvatska« naselja nema koseških tragova.⁴⁸ Primjer susjedstva »Edelingen« kod Lipnice sa Kraubat na zapadu i istoku (u krugu od oko 20 km) nestao je novim istraživanjem, jer se taj kraj u stvari naziva »Erlach« (na opasnost, da se u imenu Edling kod pojedinih naselja krije u stvari podloga jedlach, t. j. njem. Erlach, upozorio je već Ramovš).⁴⁹ Prema tome ostaje i u srednjoj Štajerskoj kao jedini primjer susjedstvo (na udaljenosti oko 7 km) naselja Krowot kod Weiza s Edlingom kod St. Ruprechta.⁵⁰ Međutim, u porječju gornje Mure ima doista nekoliko primjera bližeg susjedstva koseških i hrvatskih (dijelom doduše nesigurnih) tragova: Edelsdorf južno od Kindberga i Krawerseck (1500) kod Allerheiligen jugozap. od Kindberga u Muriškoj dolini (oko 5 km); Edling i Krawbaten kod Trofaiach (oko 3 km) u dolini, na koju se ponekad i proširuje ime kraja Krawbath, vjerojatno stoga, što je sjedište župe St. Michel. još u ovom kraju na Muri; Edlinger kod St. Mareina i dvor Chrawata u Laasu (oko 4 km); Edling kod St. Georgena istočno od Unzmarkta i Fohnsdorf (?; Banja ves je posuđenica od Avara, pa njena pojava kod Slovenaca nije nužno povezana s Hrvatima!; oko 12 km); Edlingen zapadno i Krawerspach istočno od Oberwölza (1360 odn. 1316; najmanje oko 5 km); Unter- i Oberedling zapadno i Edling na Freibergu severozapadno te Chraberstorf (1365; da li od Hrvata? — jugoist. od Muraua postoje još danas mala naselja Grossgrabmayer i Grossgruber) jugoistočno od Muraua.⁵¹ Sličnog je karaktera u Koruškoj susjedstvo naselja Edling i Kraut kod Spittala (oko 4 km).⁵² Međutim, iako su udaljenosti u tim primjerima znatno manje, ipak ni u jednom nema podataka o postojanju koseza u samim »hrvatskim«

⁴⁷ Puntschart, v. bilj. 12.

⁴⁸ Hauptmann, MIOG 36, 1915, str. 259—60; ZKT, 1925, str. 315—316; VSWG 21, 1928, str. 266—71; Grafenauer, Ustoličevanje, str. 330—33, 336—37.

⁴⁹ H. Ebner, Von den Edlingern in Innerösterreich, 1956, str. 85 (pozivajući se na E. Kranzmayera, Carinthia I 140, 1950, str. 284—304); F. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem, 1924, str. 194—195.

⁵⁰ Zapravo istočno od Schöckla, v. Ebner, n. d., str. 87 i 89, bilj. 13.

⁵¹ Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 104—105.

⁵² Hauptmann, VSWG 21, 1928, str. 266.

krajevima. Ovaj dokaz o povezanosti koseza i Hrvata moguć je jedino u okrugu »Hrvati«, gdje su kosezi nesumnjivo postojali u naseljima Zwattendorf, Krobathen, Paindorf, Kadöll, Deblach, Mauer, Tauchendorf, Meschgowitz, Gramilach, Unterkulm, Glantschach i u nekim krajevima u neposrednom susjedstvu na lijevoj obali Gline oko Glanegg.⁵³ No sve to dokazuje jedino proširenje koseza i u »okrugu Hrvati« i ništa više. Taj se, naime, dokaz odnosi svega na oko 10% naselja, u kojima se u vojvodini Koruškoj mogu dokazati ili postojanje koseza ili njihovi tragovi (oko 420 koseza u 164 naselja). Već teritorijalna ograničenost ovog dodira u uspoređenju s teritorijem, na kome se tragovi koseza u Koruškoj nalaze, govori protiv Hauptmannova zaključka kosezi = Hrvati donesena na toj osnovi. Potpuno je opravdana konstatacija M. Kosa: »Nedvomne naselbine Hrvatov« nalazimo »tudi tam, kjer o kakih kosezih ni sledu oziroma podatkov. Po drugi strani pa ne naletimo na koseze le v »hrvatskem okraju«, marveč todí izven njega, celo po večini tam, kjer o kakih »Hrvatih« ni sledu, tako na Kranjskem... Ni izključeno, da, celo verjetno je, da so bili mnogi Hrvati po svojem socialnem položaju kosezi, vendar, da so bili prvotno vsi Hrvati=kosezi in narobe, tega iz geografskog sovpadanja ni mogoče dokazati, ne na Koroškem in na Štajerskem, še manj na Kranjskem.«⁵⁴

Topografija, koja je kod detaljnije analize očito zakazala, nije jedino uporište »hrvatske teorije«. Smatrajući, da su kosezi bili u Karantaniji vladajućí sloj kao *slobodni seljaci*, Hauptmann je prvobitno zastupao mišljenje, da se može i njemački termin za koseze (Edlig, Edlinger) objasniti jedino kao prijevod hrvatskog naziva »plemeniti ljudi«.⁵⁵ No otkad je utvrdio, da je polazna tačka za razvoj koseza društveni položaj starokarantanskog *plemstva*, takav se dokaz nije više mogao održati.⁵⁶ Još i sada poziva se, doduše, na neke sličnosti između koseškog posjeda (koseščina, Edeltum) i hrvatske »plemenštine« (ograničeno pravo prodavanja zbog ostataka rodovskoga posjedovnog prava),⁵⁷ ali ove karakteristike posjedovnih prava prostiru se na sjever do Poljske i na istok do Duklje, a u vrijeme feudalizma dolazi do njihova obnavljanja i tamo, gdje su već ranije propale.⁵⁸ Zbog toga nije hrvatsko porijeklo koseza jedino moguće objašnjenje za tu pojavu. I ustoličavanje koruških vojvoda ima u ranom Srednjem vijeku u slavenskom svijetu kao i drugdje suviše mnogo paralela, da bi moglo poslužiti cvoj argumentaciji; međutim, u vrijeme sazreloga feudalnog društva predstavlja ono specifičnu pojavu u slovenskoj historiji čak i u poređenju s Hrvatima.⁵⁹ Napokon je i povezivanje slovenske i hrvatske povijesti nekim naročitim socijalnim dualizmom, koji bi se u oba slučaja mogao obja-

⁵³ Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 118—119; Grafenauer, Ustoličevanje, str. 326—30, 332—33, napose str. 328.

⁵⁴ M. Kos, GV 8, 1932, str. 114.

⁵⁵ Hauptmann, MIOG 36, 1915, str. 262—64; Staroslovenska družba in nje stanoví, ČJKZ (Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino) I, 1918, str. 86.

⁵⁶ Hauptmann, VSWG 21, 1928, str. 272, bilj. 104.

⁵⁷ Bilj. 55 i Hauptmann, ZKT, 1925, str. 316; VSWG 21, 1928, str. 271—72; Staroslovenska družba in obred..., str. 100, 119—120.

⁵⁸ Grafenauer, HZ V, 1952, str. 52; M. Bloch, La société féodale I, 1939, str. 208—221 (osobito 219—20); prijevod M. Brandta, Feudalno društvo, 1958, str. 175—176, ne može se na ovom mjestu, zbog bitnih pogrešaka, upotrebiti.

⁵⁹ Hauptmann, MIOG 36, 1915, str. 264; ZKT, 1925, str. 316; VSWG 21, 1928, str. 275—76; Grafenauer, Ustoličevanje, str. 220—239, 243—44; Naša sodobnost 3, 1955, str. 1141—42.

sniti jedino naknadnim doseljjenjem Hrvata, njihovom pobjedom nad dotadašnjim gospodarima Slavena, Avarima, i preuzimanjem dotadašnje uloge Avara u obliku vladajućeg sloja nad Slavenima,⁶⁰ postalo danas novim istraživanjima u najmanju ruku veoma sporno.⁶¹ Osim koseza nesumnjivo su u Karantaniji postojali i drugi slobodni Slaveni, a generalizacija »slovenske hube« kao *pojma* za hoba servilis pokazala se preuranjenom, bez obzira na spornost Hauptmannovih zaključaka iz te generalizacije čak i u slučaju, da se pokaže opravdanom.⁶² Već Hauptmannova polazna tačka u objašnjavanju navodnog karantanskog društvenog dualizma — interpretacija termina Sklabárhontes kao »gospodari Slavena«⁶³ — nije danas više opravdana, jer taj izraz znači u stvari »slavenski knezovi«.⁶⁴

Preostao je, dakle, samo jedan dokaz, koji i sam Hauptmann smatra odlučnim: »Odlučilnega pomena pa je bilo Oštirjevo otkritje, da tiči v imenu eponimnega voditelja enega od belohrvaških plemen Kosentzes vprav naš kasádz-kasaz. Zakaj odslej je morala izhajati vsaka razlaga kasaškega problema od nepobitnega dejstva, da je Kasaz staro plemensko ime, ki je šele pozno postalo stanovsko — podobno kakor Francus (francus), Vlah (vlah), Romanus (ruman) = rumunski kmet, ali v finskem jeziku saxa (trgovec) od Saxo (Sas).«⁶⁵ Dakle — etimologija! Međutim, u istraživanju filološke podloge termina kosez (kasez, kasaz) nailazi historičar na pravo vrzino kolo etimologija, koje dijelom potječu od vrlo uglednih stručnjaka.

Pored nestručnih pučkih etimologija od *Cansauci* (J. Mal) i *Kajžice* (H. Ebner), koje su neodržive kako iz historijskih tako i filoloških razloga,⁶⁶ tražili su porijeklo termina kosez u slav. *knez* (L. Pintar, na njega se oslonio J. Mal),⁶⁷ avar. *quazaq* (P. Lessiak; s njim su se suglasili J. Kelemina i E. Kranzmayer, a od historičara Lj. Hauptmann, E. Klebel, G. Graber, M. Wutte),⁶⁸ u vezi

⁶⁰ Hauptmann, *MIÖG* 36, 1915, str. 314—15; *ZKT*, 1925, str. 314—15; *VSWG* 21, 1928, str. 271—72; Podrijetlo hrvatskoga plemstva, *Rad HAZU* 273, 1942, str. 79—112; *Razprave SAZU* I, 1950, str. 83—115.

⁶¹ Grafenauer, *HZ* V, 1952, str. 49—52; O. Mandić, *Bratstvo u ranosrednjovekovnoj Hrvatskoj*, *HZ* V, 1952, str. 225—298; N. Klaić, *ocj. Hauptmannovog Praplemstva*, *HZ* IX, 1956, str. 209—220; M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, 1955, str. 42—46, 78—81, 87—95; B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda* I, 1954, str. 138—43, 152—59, II, 1955, str. 16—26.

⁶² Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 481—86, o slovenskoj hubi 480—81; *Naša sodobnost* 3, 1955, str. 1136; Torggler, *Carinthia* I, 128, 1938, str. 33—37; M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, 1955, str. 147—48; *ocj. Hauptmannove Staroslovenske družbe*, *ZČ* 9, 1955, str. 257—58.

⁶³ Hauptmann, *ZKT*, 1925, str. 314—15; v. i *ZČ* 9, 1955, str. 201—02.

⁶⁴ Grafenauer, *ZČ* 9, 1955, str. 202—219.

⁶⁵ Hauptmann, *Staroslovenska družba*, str. 77.

⁶⁶ Mal, *Probleme* str. 35—36 (v. B. Grafenauer, *Čas* 33, 1938/39, str. 316; Lj. Hauptmann, *Staroslovenska družba*, str. 81); Ebner, n. d., str. 52—55 (filološki nemoguće: E. Kranzmayer, *Ortsnamenbuch Kärntens*, I, 1956, str. 55, bilj.; nemoguće je i u historijskom pogledu, jer su želiri odviše kasna pojava, a u slovenskom se jeziku zovu »kajžarji« ili »kočarji«, a ne kasezi!).

⁶⁷ L. Pintar, *O krajnih imenih*, *Ljubljanski zvon* 1912, str. 600—05; J. Mal, *Nova pota slovenske historijografije*, *Čas* 17, 1923.

⁶⁸ P. Lessiak, *Edlinge-Kazaze*, *Carinthia* I, 103, 1913, str. 81—94; J. Kelemina, *ČZN* 20, 1925, str. 150, i *Pravne starine slovenske v filološki luči*, *GMS* (Glasnik Muzej. dr. za Sloven.) 14, 1933, str. 63; Kranzmayer, *Ortsnamenbuch* I, 1956, str. 62—64; Lj. Hauptmann *do 1925 i od 1935 dalje*; Klebel, *Von den Edlingern*, str. 8

s hrvatskim Kosentzesom od trač. *Kosiggas* (pozajmljeno za Karpatima: Oštir; balkanska pozajmica: M. Budimir i R. Nahtigal),⁶⁹ od langobardskog *Gaosing* (pozajmljeno u sjevernom Podunavlju ispod Karpata: F. Ramovš; u pogledu postojanja teoretske mogućnosti za to pozajmljivanje složio se s njim B. Grafenauer),⁷⁰ od skandinavsko-saskog *Kasinge-Kasunge* (M. Vasmer),⁷¹ od čerkeskog *Kasog* (u osloncu na Lessiaka Lj. Hauptmann),⁷² od italiskog *casagium* (J. Kelemina).⁷³ Ove etimologije otvaraju put različitim teorijama o porijeklu koseza: P. Lessiak povezuje ih s Avarima, B. Grafenauer s društvenim razvojem alpskih Slavena u VII. i VIII. st., Lj. Hauptmann u istom okviru s doseljnjem Hrvata, E. Kranzmayer s ostacima Gota, E. Klebel, G. Graber i F. Jantsch s posrednim ili neposrednim utjecajima Langobarda (ili s uvođenjem institucije arimana u vrijeme tobožnje langobardske vlasti nad Karantanijom u VII. i VIII. st., ili utjecajem te institucije na karantansko uređenje), A. Jaksch, P. Puntschart i M. Wutte s razvojem pod franačkim utjecajem u vrijeme pokršćavanja u VIII. st., J. Kelemina s utjecajem iz Italije u vrijeme formiranja feudalnog poretka; J. Mal, F. Popelka i H. Ebner s razvojem u feudalnom društvu od franačkog doba dalje.⁷⁴

Danas postoje samo dva sigurna uporišta za ta istraživanja: tri različita slovenska oblika »kosez, kasez, kasaz« predstavljaju rezultat različitoga dijalektičkog razvoja iz zajedničke podloge »kaseg« (Fr. Ramovš); taj je izraz nesumnjivo u vezi s imenom jednog od eponima hrvatskih vođa u narodnoj tradiciji o doseljnjem Hrvata, sačuvanoj kod Konstantina Porfirogenita (Oštir), što potvrđuju i tragovi imena u Lici (Lj. Hauptmann).⁷⁵ U pogledu trećeg oslonca etimoloških zaključivanja — geografskog proširenja ovih imena — ne postoji više potpuna suglasnost. Njegovo podlozi pripadaju svakako — i bez obzira na pripadnike društvenog sloja koseza — prilično brojni toponimi ove vrste u slovenskim krajevima i nekoliko sporadičnih tragova u Hrvatskoj.

i 112; M. Wutte, *Carinthia I* 139, 1949, str. 13; G. Graber, *Der Karnburger Fürstenstein im Licht und Dunkel der Geschichte, Carinthia I*, 147, 1957, str. 189.

⁶⁹ K. Oštir, *Illyro-Thrakisches, Archiv za arbanasku starinu* 1, 1924, str. 109, 114; K. predslavski etnologiji Zakarpatja, *Etnolog I*, 1926/27, str. 1—35; M. Budimir, *Istoriski časopis SAN I*, 1948, str. 260—61; Sloveni i Skoloti, *Istoriski glasnik* 1949, br. 2, str. 71; *Quaestio de Neuris Cimmericisque*, *Glas SAN*; odelj. za liter. i jezik 2, 1954, str. 53; R. Nahtigal, *Slavistična revija* 8, 1955, str. 164—168.

⁷⁰ Ramovš, *RZDHV II*, 1925, str. 303—326; Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 502—503.

⁷¹ M. Vasmer, *Edlinge-Kazaze*, *Sbornik v čest prof. A. Miletića*, 1933, str. 164—168; *Germanisches und Ungermanisches bei den Südslawen*, *Zeitschr. f. slav. Phil.* 13, 1936, str. 367.

⁷² Hauptmann, *Germanoslavica* 3, 1935, str. 347—53; Seoba Hrvata i Srba, *Jugosl. istor. časop.* 3, 1937, str. 60—61.

⁷³ J. Kelemina, *Kazaz, kosez*, *Slavistična revija* 3, 1950, str. 464—465 (v. ocj. B. Grafenauer, *ZČ* 5, 1951, str. 354; Hauptmann, *Staroslavenska družba*, str. 91).

⁷⁴ Vidi Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 18, 27—42, 48—51, 53—54, 58—60, 389—436, 478—505, kao i Hauptmann, *Staroslavenska družba*, str. 75—126, i na oba mesta navedenu literaturu; pored toga F. Popelka, *Die Judenburger Ritterstadt und das karolingische Wehrsystem in Karantanien*, *MIÖG* 62, 1954, str. 299—316; *Veröffentlichungen d. Verbandes österr. Geschichtsvereine*, H. 5, str. 22 sl. (referat sa sastanka o srednjov. gradovima, 1954); *Die Alpenstrassen im Mittelalter*, X *Congresso di Scienze storiche*, VII. *Riassunti delle comunicazioni*, 1955, str. 227; *Atti*, 1957, str. 409—411; Ebner, n. d.; G. Graber, *Carinthia I*, 147, 1957, str. 186—210.

⁷⁵ Hauptmann, *Rad HAZU* 273, 1942, str. 111, bilj. 145; *Razprave SAZU I*, 1950, str. 109—110; v. i Antoljalk, str. 34, bilj. 156.

U granicama vojvodine Koruške (oko 1100) ima 20 ili 21 naselje, koje nose ili su u prošlosti nosila takva imena: Kasesnik ist. od Slovenj Gradca i selo Edling zapadno od njega; Kazaze-Edling u Podjuni kod Dobrle vesi; Kazaze-Harbach kod Št. Petra kod Celovca; Kajžice-Edling kod Biljčovsa, Kazaze-Edling kod Sv. Štefana u Ziljskoj dolini; Kozloz-Grafenau kod Brda u Ziljskoj dolini (po Kranzmayeru narodno ime i danas Kasesloz, a u XVII. st. piše se još Chassos — u matičnim knjigama župe u Brdu 1679, okt. 9.: krštena »Maria leg. fil. Georgii Grauenaur in Chassos« itd.); Edling pri Kötschachu ili sam Kötschach u gornjoj Ziljskoj dolini; Edling ispod Spittala i Edling kod Pusarnitz iznad Spittala; u blizini Feldkirchena Edling kod Lantschniga i Edling kod Planitzen na gornjoj Krki; u dolini Krke Edling kod Kraste na Krapfeldu, Edlingen-Hartmannsdorf kod Friesacha, Edling sjev. od Strasburga; u Laboškoj dolini Grossedling i Kleinedling, a u sadašnjoj gornjoj Štajerskoj Ober- i Unteredling zapadno i Edling na Freibergu sjeverozapad. od Muraua te Edling (naselje?) kod Perchau sjeveroist. od Neumarkta. U granicama Karantanske krajine i s njom udruženih grofovija na gornjoj Muri ima takvih primjera (izostavljajući oko 20 naselja, u kojima su kosezi-Edlinge dokazani kao pojedinci) trinaest: u dolini Aniže Edling kod Oeblarna (1750 Orlach ili Erlach!), Edlinggraben kod Admonta, Kassess kod Selztala; u Paltentalu Edlach kod Edlingerbacha; Edlingen kod Winklerna zap. od Oberwölza; u Liesingtalu Edlingeranger kod Kummerna istočno od Mauterna; Edling kod Trofaiacha (1377 Edlach!); u dolini Mure Edling kod St. Georgena zapadno od Judenburga, Edling južno od Zeltwega i zap. od Knittelfelda; u dolini Murice Edelsdorf kod Kindsberga (i »im Edlach«!); Edling u župi Kumberg istočno od Schöckla (na Hammersbergu iznad Grubberga u ovom kraju, a ne kod St. Ruprechta na Rabi). U Podravskoj krajini nema tragova (Kaschaczen kod Maribora su ili Hoče ili Košaki). U Kranjskoj, sa Savinjskom krajinom, takvih je naselja šest: Koseze-Edlingen kod Vodica, Zgornje i Spodnje Koseze kod Moravča, Koseze kod Ljubljane, Koseze-Edlingen zapadno od Celja i Kozezeh-Edling kod Velenja. U Istarskoj krajini nalaze se Koseze-Edlingen kod Ilirske Bistrice, dok u Furlanskoj krajini nema nijednoga sigurnog primjera te vrste. Adegliacco (1043 Edlach) potječe od slov. jedlach⁷⁶, a za dva sela u Furlanskoj s imenom Cassacco (kod Tarcenta i Udine), za koja bi, prema Hauptmannu i Kranzmayeru, bilo moguće i takvo tumačenje imena, postoji također, prema Ramovševu izlaganju, mogućnost postanka u okviru langobardskog imena Gausing (in vico Gausingo, villa Gausingo) ili pak talijanske toponomastike; no izraz Kaseginja gorca u Beneškoj Sloveniji ipak dokazuje, da je taj termin bio poznat i na zapadnom rubu slovenskog teritorija (vidi kartu).⁷⁶

⁷⁶ O toponimima: pored Pintara, Lessiaka i Ramovša (bilj. 67, 68, 70), još Puntchart, n. d. str. 176—77; Hauptmann, ZKT, str. 298; Kelemina, ČZN 20, 1925, str. 144—45, 21, 1926, str. 66—67; M. Kos, GV 8, 1932, str. 104, 107, 112, 116, 124, 131; J. Zontar, K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča, Slovenski pravnik 54, 1940, str. 285—88; Klebel, Von den Edlingern, str. 62; Wutte, Carinthia I, 139, 1949, str. 23; Grafenauer, Ustoličevanje, str. 322—324; Ebner, n. dj., str. 86; o Cassaco Hauptmann, ZKT, str. 299, Kranzmayer, Ortsnamenbuch I, str. 63. — O kosezima kao društvenom sloju: Puntchart, n. d., str. 174—203; Hauptmann, ZKT, str. 298—310; Hauptmann, VSWG 21, 1928, str. 251—71; Klebel, Von den Edlingern, str. 24—63 (s kartom za Korušku); Wutte, Carinthia I, 139, 1949, str. 21—24; Grafenauer, Ustoličevanje, str. 322—337; Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 104—126; M. Kos,

Svi su drugi slični tragovi mnogo oskudniji, a pored toga je to ime dobilo samo kod Slovenaca i društveno značenje. U Hrvatskoj je postojao do XV. st. u Lici oko Gospića »kotar kaseški« (odn. »terra Kaseg«), u opsegu oko 35 km², a i danas se jedan potok kod Oškovca naziva Kosežina;⁷⁷ Kranzmayer upozorava još na Kazaginu i Kazagiće u Bosni (vjerojatnije od tur. »kaza« = upravni okrug).⁷⁸ U Erdelju nalazi se »Kosessdorf«;⁷⁹ sjeverno od Karpata kod Polapskih Slavena u IX. st. Kesigesburg, u staroj Saskoj (okrug Springe) Kassiehausen (XII. st. Cassingehusen), u Švedskoj Kasinge i Kasunge, a u Engleskoj kod Londona Chessington.⁸⁰ Odvojeno pitanje predstavljaju u tom pogledu nesumnjivo antički spomeni pokrajine Kassochia ili Kassachia u Kavkazu i osobnog imena Kásegos na natpisu iz Olbije,⁸¹ a slično i selo Cassas u Atici, iako je samo 15 km udaljeno od sela Charvati.⁸² Da li je vanjska sličnost ovih imena dovoljan razlog za zahtjev, da etimologija treba sve njih povezati, ili ona može polaziti samo iz jednog užeg kompleksa? Podlogu, koju svaki pokušaj obrazloženja mora uzeti u obzir, daju nesumnjivo slovenska i hrvatska imena. No ukoliko ona moraju obuhvatiti i sva druga spomenuta imena? Antička imena na Crnom moru svakako su i vremenski i prostorno vrlo udaljena od koseza. Ni za sasko-nordijski kompleks nije veza s kosezima jasna. A kojem tipu — nordijskom ili slovensko-hrvatskom — pripada Kesigesburg?

Da li treba kao polaznu tačku uzeti koseze kod Slovenaca ili Kasege kod Hrvata? Toponomastički tragovi kod prvih su nerazmjerno brojniji (oko 40 : 2!). da i ne spominjemo još mnogo širu pojavu koseza kao društvenog sloja, ali tragovima kod Hrvata daje nesumnjivo vanredno veliko značenje spomen Kosentzesa u Kostantinovu izvještaju o seobi Hrvata iz krajeva iza Karpata u današnju Hrvatsku. Ta kao da on posvjedočuje, u koje vrijeme je to ime došlo u prostor gdje se je dalje proširilo! Međutim — da li je narodna tradicija u pogledu imena historijska ili je ona aitiološki pokušaj obrazloženja nekih imena kod Hrvata, koja su postojala u X. stoljeću? Legende o postanku Rima i njihovo oblikovanje dovoljno jasno pokazuju nesigurnost imena u narodnoj tradiciji. Sve su to pitanja, na koja se ne može dati siguran odgovor.

Napokon, i sami filozofi osporavaju međusobnu osnovanost pojedinih teorija. Kranzmayer odbija sve druge osim Lessiakove, ali ne navodi razloge (s izuzetkom gotovo hiljadu godina docnije pojave ruskih kazaka, koja s kosezima, dakako, nema nikakve veze!).⁸³ No protiv mogućnosti Lessiakove teorije iznose filološke razloge Ramovš, Oštir i Vasmer, a posredno i Nahtigal,⁸⁴ protiv Ramovševe Vasmer, dok Oštir i Kelemina tvrde, da bi ona bila moguća jedino

Urbarji Slovenskega Primorja II, 1954, str. 92—93, 242—249; Ebner, n. dj., str. 85—90 (s kartom za Štajersku).

⁷⁷ V. bilj. 75; Kelemina, GMS 14, 1933, str. 63.

⁷⁸ Kranzmayer, Ortsnamenbuch I, str. 63, bilj. 10.

⁷⁹ Ramovš, RZDHV II, 1925, str. 315, 321.

⁸⁰ Kelemina, GMS 14, 1933, str. 63; Vasmer, v. bilj. 71.; Hauptmann. ZKT, 1925, str. 313, Germanoslavica 3, 1935, str. 353.

⁸¹ Kelemina, GMS 14, 1933, str. 63.

⁸² N. Zupanić, Hrvati kod Atine, Starinar 6, 1914, str. 110; Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 91.

⁸³ Kranzmayer, Ortsnamenbuch I, str. 62—64.

⁸⁴ Ramovš, RZDHV 2, 1925, str. 305—06; Oštir, Etnolog I, 1926/27, str. 3; Vasmer, v. bilj. 71; Nahtigal, Slavistična revija 8, 1955, str. 164—65.

u slučaju pozajmljivanja termina »kasegъ« od Langobarda u srednjem Podunavlju (pod Karpatima), što ne objašnjava Kosentzesa u seobi Hrvata i Kessigeburg kod Polapskih Slavena.⁸⁵ Prema Nahtigalovu mišljenju, razvoj završetka riječ -egъ u -edzъ nameće zaključak o pozajmljivanju u praslavensko doba (oko III. st.) i »ne morda kaki poznejši na jezikovno omejenem ozemlju«, i to već u smislu »družbeno-političnoga termina«, u vrijeme, »ko se ve za razna kulturna izžarevanja od Črnega morja na zahod in sever«, jer polazi od filološki nespornoga tračkoga termina »Kossigas« (poglavica).⁸⁶ Ali i on priznaje ograničen opseg ove pozajmice u slavenskom svijetu, što je kod njezina puta od Crnog mora do Bijele Hrvatske na gornjoj Visli naročito teško objasniti. Ramovš, Budimir i Vasmer, kao i Lessiak, uzeli su kao podlogu razvoja riječi upravo ovu teritorijalnu ograničenost imena, jer misle, da je njegova palatalizacija moguća i poslije završetka palatalizacije *pod utjecajem* sličnih termina, koji su svoj oblik promijenili u toku prijašnjeg općeg jezičnog razvoja.⁸⁷ Veći dio stručnjaka, dakle, odbija mogućnost izvođenja imena od quazaq ili Kasog (Kasag), a ograničuje mogućnost izvođenja od Gaosing; canizauci i kajžice nisu moguće kao podloga ni u filološkom ni u historijskom pogledu,⁸⁸ casagium se ne slaže s historijskim činjenicama, a Kasinge-Kasunge dopušta zbog udaljenosti jedino teoretsku mogućnost, bez dokaza o praktičnom povezivanju pojave jednog i drugog imena.⁸⁹ Čitava filološka diskusija, barem dosada, nije još dala historičaru samostalan dokaz u prilog »hrvatskoj teoriji« ili protiv nje. Još uvijek je otvoreno više mogućnosti, a stepen njihove vjerojatnosti zavisi od upletanja ovog elementa u povezivanje povjesnih činjenica. Dakako, to znači da ni veza Kosentzesa s kosezima ne daje odlučan dokaz, nego da »hrvatska« ili nehrvatska teorija zavise u prvom redu od svoje vlastite vjerojatnosti.

3. Na taj način se krug hrvatske problematike u ranosrednjovjekovnoj slovenskoj povijesti ipak još uvijek završava na leđima historičara i u krugu historijskih pitanja o općenitom razvoju Hrvata i alpskih Slavena u vrijeme naseljavanja u novoj domovini i u prvim vijekovima poslije naseljenja.

Kao jedna od njih ostaje i dalje Hauptmannova hrvatska teorija, iako donekle izmijenjena. Hauptmann ju je jednom prilikom sažeo u slijedećim riječima: »U vrijeme sloma avarske države, koji je bio tako potpun, da su se Avari mogli čak u svojoj središnjoj zemlji, Ugarskoj, održati samo krajnjim naporom protiv bugarskih pobunjenika, prodrli su bijelohrvatska plemena u Dalmaciju i preuzela vlast nad domaćim Slavenima. No jedan je njihov dio otišao pod vodstvom plemena Kosentz u Korušku i prekrrio ondje kao sloj gospodara Slovence, tako da je ime Kosentz počelo kod ovih označavati plemstvo uopće. Središte nove hrvatske države bila je ondje docnija grofovija Breže. Straže izvan nje osiguravale su gospodstvo u ostaloj Karantaniji (Koruška i gornja Štajerska). Poslije podvrgavanja pod Bavarce, karantanski su Hrvati sudjelovali u bavarsko-franačkoj ofenzivi protiv Avara, a zatim i

⁸⁵ Kelemina, ČZN 20, 1925, str. 150, bilj. 2; Oštir, n. n. mj. str. 3—4.

⁸⁶ Nahtigal, Slavistična revija 8, 1955, str. 164—167.

⁸⁷ Lessiak, Carinthia I, 103, 1913, str. 90—91; Ramovš, RZDHV II, 1925, str. 312—314; Vasmer, Edlinge—Kazaze, str. 167—168.

⁸⁸ V. bilj. 66.

⁸⁹ Grafenauer, ZČ 5, 1951, str. 354; Hauptmann, Germanoslavica 3, 1935, str. 337 i d.

u kolonizaciji, koja je poslije toga slijedila i s kojom bi mogli biti povezani njihovi tragovi, raštrkani u Kranjskoj te donjoj i srednjoj Štajerskoj. No istovremeno počinje i njihovo socijalno propadanje. Naime, samo mali dio hrvatskih koseza primljen je u njemačko plemstvo.⁹⁰

Potpuno je moguće i bilo bi u skladu s poznatim historijskim činjenicama, da je u vezi s pokretom Hrvata iz Bijeke Hrvatske u Dalmaciju⁹¹ u trećem deceniju VII. st. — ovo je više u skladu s geografskim položajem hrvatskih toponomastičkih tragova nego teza o naknadnom preseljavanju iz Dalmacije u Alpe (u tom se pogledu ne bi ništa izmijenilo čak ni onda kad bi se u istom smislu mogli uzeti u obzir i toponomastički tragovi Koseze-Edling!) — jedan dio Hrvata došao među alpske Slavene i učestvovao u njihovu oslobađanju od Avara, pa u buduću društveni razvoj unio novo ime vladajuće društvene klase, koja je tim oslobođenjem nesumnjivo dobila mnogo šire mogućnosti za svoj razvitak. Međutim, ovo se ne može priznati svim tačkama Hauptmannove hrvatske teritorije. Teza o pretvaranju Hrvata u gospodare nad starijim slavenkim stanovništvom (u obliku »socijalnog dualizma«)⁹² ne samo da nije dokazana,⁹³ nego se protivi historijskim činjenicama kako u Dalmaciji, tako i u Karantaniji. U Dalmaciji se hrvatska državna organizacija izgrađuje tek *dva stoljeća* kasnije i upravo je sam Hauptmann upozorio na zamjenu županstva nasljednom dinastijom tek u drugoj polovini IX. st. i kod Hrvata!⁹⁴ Snaci dokazuju, da je čak i pobijeđeno starosjedičko stanovništvo moglo ući u redove plemstva,⁹⁵ pa se zbog toga ne može dokazivati, da takva mogućnost nije postojala i za dalmatinske Slavene, izuzimajući Hrvate. Još u XI. st. svjedoče izvori o propadanju slobodnog stanovništva i formiranju veleposjeda od malih čestica zemljišta, za koje se nikako ne može dokazati, da potječu jedino iz ruku rodovskog plemstva.⁹⁶ Staleško odvajanje plemstva od slobodnog stanovništva i kriteriji za ubrajanje u plemstvo još uvijek su u Hrvatskoj u XI. st., kako se čini, tek u stadiju formiranja, inače ne bi došlo do tako nejasnih formulacija u ispravama.⁹⁷ U Karantaniji dokazuje već sam obred ustoličavanja nekadašnje postojanje širokog sloja slobodnog stanovništva pored koseza,⁹⁸ a isto tako i unutrašnje razlike između samih koseza,⁹⁹ potvrđuju to također

⁹⁰ Hauptmann, VSWG 21, 1928, str. 273—74.

⁹¹ Hauptmann, Dolazak Hrvata, ZKT, 1925, str. 120—127; Grafenauer, HZ V, 1952, str. 15—53; povezivanje s vremenom Sama v. F. Kos, Gradiivo I, str. 196, bilj.; M. Kos, Zgodovina Slovencev, 1933, str. 53; Grafenauer, Koroški zbornik, str. 92—93, i Ustoličevanje, str. 472.

⁹² V. bilj. 60.

⁹³ V. bilj. 61.

⁹⁴ Lj. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povijesti odlučivale u vrijeme narodne dinastije, ZKT, 1925, str. 170—73.

⁹⁵ V. Novak—M. Budimir, De iis qui Snaci nominantur, JIČ 2, 1936, str. 106—134; v. još A. V. S., JIČ 3, 1937, str. 294, i G. Čremošnik i M. Budimir, JIČ 5, 1939, str. 182—191.

⁹⁶ N. Klaić, HZ IX, 1956, str. 215; Rački, Documenta..., 1877, str. 161—174; V. Novak—P. Skok, Supetarski kartular, 1952, str. 213—32.

⁹⁷ M. Barada, Postanak hrvatskog plemstva, Časopis za hrvatsku poviest, 1943, str. 195—198; Hauptmann, Razprave SAZU I, str. 91—94; N. Klaić, HZ IX, 1956, str. 216—218.

⁹⁸ Grafenauer, Ustoličevanje, str. 486, 239, 80 (arm vnd rich).

⁹⁹ Grafenauer, Ustoličevanje, str. 79 (vnd sehent enkainen adel an); Hauptmann, ZKT, str. 312—13.

legenda o Ingu i diferencijacija koseza u vrijeme prelaženja u franačko plemstvo.¹⁰⁰ Ni ovdje, dakle, nije vladajući sloj ni homogen ni jasno izgrađen. Ime Karantanija, a napose ime Karantanci (koje kroz pet stoljeća ima značenje općenito priznatoga narodnog imena za sve Slovence!) ne potječe ni od Hrvata ni od koseza, već od vlasti kneza u Krnskom gradu nad Karantanijom!¹⁰¹ Ta se činjenica ne može uskladiti s potpunim gospodstvom jednog plemena nad drugim, već jedino s određenim, ali ne etničkim preslojavanjem bitno uvjetovanim društvenim razvojem, koji je upravo vlast kneza izdigao poslije oslobođenja od Avara. A ipak je nepobitna činjenica i to, da su društvena diferencijacija i razvoj državne organizacije bili u Karantaniji nesumnjivo mnogo brži nego u Hrvatskoj. Prema tome, Hrvati se ni u kom slučaju ne mogu smatrati nosiocima nove državne organizacije, već ovu treba u prvom redu shvatiti kao rezultat domaćega društvenog razvoja (ubrzanog pod utjecajem dodira sa starosjediocima i sukoba sa susjednim germanskim svijetom).¹⁰² Jedino *razlike* između općenitog razvitka Karantanije i Hrvatske mogu, naime, objasniti spomenute konkretne razlike u sazrijevanju državne organizacije i formiranju vladajućeg sloja. Iako bi *ime* kosezi *moglo* biti uneseno u slovenski društveni razvoj posredstvom doseljenih Hrvata, toponimi na njegovoj podlozi *ne mogu* se smatrati neposrednim tragom nekoga posebnog plemena Hrvata, jer se upravo u krajevima s jakim tragovima koseza označavaju tek općenitim imenom Hrvata *manji* krajevi, koji bi se na taj način, kao *cjelina*, odvajali od koseza. Bez obzira na porijeklo imena, ti su toponimi rezultat razvoja *društvenog* sloja koseza (ime živi još u XVI. st., a neka naselja »Koseze«, kako se čini, pripadaju i docnijim stadijima kolonizacije)¹⁰³ i ne mogu poslužiti za donošenje bilo kakvih zaključaka o opsegu doseljenja Hrvata, pa čak ni o njegovu pravcu ili načinu. Razdoblje formiranja ovih imena i moguće promjene u tom razdoblju jesu za takve zaključke odviše veliki.

No treba primijetiti, da za Hauptmannovu teoriju postoje i neke nerazjašnjene poteškoće općenitog karaktera. Pravac hrvatskih imena ukazuje — kako je već rečeno — na doseljenje sa sjeverozapada (a upravo na teritoriju između Hrvatske i Karantanije su ona najrjeđa, pa Hauptmann čak i za njih pretpostavlja docniji postanak).¹⁰⁴ Ova je hrvatska migracija i u Karantaniji povezana s tragovima Duljeba — jednako kao u Češkoj, a drugačije nego u Hrvatskoj. Pošto se migracija Duljeba može objasniti samo bijegom pred Avarima,¹⁰⁵ koji su u isto vrijeme prošli četiri puta i kroz Bijelu Hrvatsku, postoji vrlo velika vjerojatnost, da je hrvatska migracija, ukoliko je povezana s duljepskom, rezultat istoga historijskog procesa. Ona bi, dakle, pripadala već prvom razdoblju slavenskog naseljavanja u Istočne Alpe, a ne tek vremenu

¹⁰⁰ Grafenauer, Ustoličevanje, str. 492—94; Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 152—53; Ebner, n. d., str. 23—35.

¹⁰¹ Grafenauer, Ustoličevanje, str. 408—09, 478—79; Naša sodobnost 3, 1955, str. 1137; M. Kos, GV 8, 1932, str. 109.

¹⁰² Grafenauer, Ustoličevanje, str. 478—505; Zgodovina slovenskega naroda I, 1954, str. 124—30, 138—43.

¹⁰³ Hauptmann, Staroslovenska družba, str. 124—126; Grafenauer, Naša sodobnost 3, 1955, str. 1138.

¹⁰⁴ Hauptmann, VSWG 21, 1928, str. 273.

¹⁰⁵ Hauptmann, Germanoslavica 3, 1935, str. 338 sl.; Ramovš, Kratka zgodovina, str. 11.

naseljavanja Hrvata u Dalmaciji.¹⁰⁶ Hauptmannovo tumačenje postanka sociološkog termina kosezi iz *plemenskog* imena Koséntz oslanja se na filološku teoriju (quazaq, Kasog), koju sami filolozi mnogo osporavaju. Obje filološke teorije, koje su kod filologa doživjele najmanje kritike (Kosiggas, Gaosing), ne govore joj u prilog: prva polazi od *sociološkog* termina »glavar«, a druga nije povezana s Bijelom Hrvatskom, nego sa sjevernim dijelom srednjeg Podunavlja. Termin Kesigesburg nije Hauptmannovom teorijom objašnjen, jer taj termin govori o utvrđenju ili poglavice s imenom Kesig ili poglavice = »kesiga«, ali ne *plemena* Kesiga; ukoliko bi imena bila povezana, Kesigesburg bi dokazivao samo to, da je taj termin imao već za Karpatima socijalni, a ne etnički sadržaj. To, dakako, nije opet u skladu s historijskim ograničenjem ovoga *društvenog* termina na veoma mali dio slavenskog svijeta, na Slovence. To je i najozbiljniji prigovor svima teorijama o preuzimanju ovog termina — u bilo kojem značenju — po Slavenima već u doba boravka sjeverno od Karpata. Položaj koseza se svakako bitno razlikuje od položaja hrvatskih plemenitih »plemena« u Dalmaciji, a sličnih tragova u ostaloj hrvatskoj dijaspori uopće nema.

Teorija, koja ostavlja tolika pitanja otvorena, nije dovoljan razlog da se ne potraži druga, koja bi na drugačiji način povezala poznate historijske činjenice i u migracijama našla samo objašnjenje za toponime plemenskog karaktera, a postanak pojave koseza, pa možda i njihova imena, potražila u vezi s društvenim razvojem. Ova teorija polazi od činjenice, da avarsko gospodstvo nije atomiziralo podvrgnuta plemena.¹⁰⁷ već da podloga društvenog razvoja slavenskih plemena ostaje, usprkos njemu, i dalje njihova unutrašnja diferencijacija poslije naseljavanja u Istočnim Alpama, ubrzana gospodstvom nad ostacima starosjedilaca i njihovim utjecajem na privredu, a i potrebama odbrane od germanskih susjeda.¹⁰⁸ Opadanje avarske moći, koje ne počinje borbom između Avara i Bugara, već ustankom Slavena pod Samom, u prvom je redu rezultat unutrašnjih suprotnosti u avarsko-slavenskom plemenskom savezu, a nipošto ne novih migracija. Ove su mogle jedino *modificirati* — kao u slučaju Hrvata — općenitu borbu pojedinih dijelova Slavena.¹⁰⁹ U Karantaniji su Hrvati, doseljeni vjerojatno već u prvom razdoblju naseljavanja, sudjelovali u toj borbi upravo tako kao i drugi alpski Slaveni. Istaknuta uloga karantanškoga kneza u razvoju Karantanije oslanjala se svakako na oružanu snagu, koja je ovisila od njega više negoli obično rodovsko plemstvo; njezina je jezgra bila svakako jaka grupa koseza u srednjoj Koruškoj. Iako su se kosezi po svojim pravima i društvenom položaju već odvojili od običnoga slobodnog stanovništva, oni ova prava nisu uživali zbog nekoga velikog zemljišnog posjeda, niti su kao cjelina imali po franačkom shvaćanju plemstva položaj plemića. To se domaće plemstvo u vrijeme uvođenja franačkoga grofovijskog uređenja u trećem deceniju IX. st. nalazi još uvijek u ranom stadiju svog formiranja i samo se mali njegov dio već toliko izdvojio iz općeg sloja koseza, da je mogao biti primljen u redove novog plemstva franačke vrste. Velika većina koseza

¹⁰⁶ Grafenauer, ZČ 4, 1950, str. 45—47.

¹⁰⁷ Grafenauer, ZČ 4, 1950, str. 111—23.

¹⁰⁸ V. bilj. 102.

¹⁰⁹ Grafenauer, bilj. 107, HZ V, 1952, str. 49—53; Razmerje med Slovani in Obri do obleganja Carigrada in njegove gospodarsko-družbene podlage, ZČ 9, 1955, str. 145—153.

ostaje i dalje usko povezana s nosiocima javne vlasti, što dopušta zaključak, da je upravo ova pojava za koseze kao društveni sloj karakteristična i prije ove promjene, u njihovu odnosu prema domaćem karantanskom knezu. Sve to nameće mišljenje, da se kod većine koseza radi o družnicima karantanskog kneza. Na takvu društvenu pojavu upućuju direktno i »nevjernici«, zavisni od »kneza«, koji su »gospodarili servima«, a nad kojima je knez imao toliku vlast, da ih je prilikom gozbe krštenih serva ostavio kao »pse« pred vratima, kako priča legenda o Ingu.¹¹⁰ Franci su prilikom uvođenja sistema vlastelinstva i njime uvjetovanih promjena u ekonomskom i društvenom uređenju respektirali čak izuzetni položaj malih seoskih župana,¹¹¹ pa nema razloga za odbijanje mogućnosti da su priznavali takva, za svoje grofovijsko uređenje izuzetna, prava i jedinoj postojećoj široj vojnoj organizaciji u zemlji.¹¹² Ustoličavanje koruskih vojvoda i uloga koseza u njemu (bez sudjelovanja novog plemstva!) svjedoči još do početka XV. st. o tom izuzetnom postupku. Ove društvene promjene ne mogu se objasniti isključivo migracionim talasima (naročito ne zbog toga, jer oni u svakom slučaju dolaze iz istog područja, koje je u poređenju s položajem u novoj domovini bilo u svom društvenom razvoju zaostalo i u kome se neke bitne razlike između različitih plemena ne mogu dokazati), već jedino stanjem u novoj domovini i daljim društvenim razvojem na njegovoj osnovi. U pogledu imena »kosezi« nije bitno, da li su ga u taj razvoj unijeli Hrvati, ili su ga Slaveni primili od Langobarda prilikom dodira s njima ispod Karpatha, kad su svakako upoznali njihovu instituciju »družnika«,¹¹³ ili su, možda, preuzeli starobalkanski termin »kasiggas«. Pitanje, zašto sličnih terminoloških tragova nema i kod drugih južnoslavenskih plemena, moglo bi se u ovom slučaju rješavati općenitom razlikom između razvoja u Karantaniji i kod njih; ona još nisu sazrela za slične društvene institucije, pa se u prvo vrijeme poslije doseljenja nije postavljalo ni pitanje takve terminologije. Usamljenu pojavu imena »kosezi«, ograničenu na Liku, svakako je lakše rješavati ograničenim utjecajem sa sjevera, nego široku pojavu jednoga specifičnog društvenog sloja u Karantaniji objašnjavati obrnutim utjecajem na osnovu ovoga ograničenog toponima i bez ikakvih tragova o postojanju jednog sličnog društvenog sloja kod Hrvata.¹¹⁴

Stanje »hrvatske« problematike u ranosrednjovjekovnoj slovenskoj povijesti može se dakle rezimirati ovako:

1. Nesumnjivo se u Karantaniju doselio i dio Hrvata, ali su smjer, vrijeme i opseg ove migracije još uvijek sporni.

2. Izjednačavanje koseza i Hrvata nije opravdano; kosezi su kao društveni sloj rezultat razvoja u Karantaniji, a mogući — iako ne dokazani — utjecaj Hrvata ograničen je samo na unošenje novog imena u slovensku povijest; ovo je posljednje pitanje također sporno.

3. U cijelosti ostaje sporna neka posebna historijska uloga Hrvata kao plemena političkih organizatora (i u Dalmaciji i u Karantaniji).

¹¹⁰ M. Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 1936, str. 132—33; B. Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 492—94.

¹¹¹ Hauptmann, *Staroslovenska družba*, str. 73.

¹¹² Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 552—54; *Zgodovina slovenskega naroda* II, 1955, str. 25—26; Hauptmann, *Staroslovenska družba*, str. 152—53.

¹¹³ Grafenauer, *ZČ* 4, 1950, str. 39—40; *Ustoličevanje*, str. 503.

¹¹⁴ Grafenauer, *Ustoličevanje*, str. 502; Antoljak, str. 34, bilj. 156.

Zusammenfassung

In dieser Abhandlung wird eine kritische Würdigung der sog. »kroatischen Theorie« bezüglich der frühmittelalterlichen Geschichte der Slovenen gegeben. Zuerst gibt d. Verf. in der Form eines Berichtes über die bisherige Forschung seit Muchar bis Hauptmann (Anm. 2, 3, 5, 9, 13, 14, 16, 17, 20, 22, 25, 30, 32, 45, 46) eine Übersicht der mittelalterlichen kroatischen Siedlungsspuren in den Ostalpen (vergl. auch d. Legendezeichen VI in der Karte). Mit ihnen ist jedenfalls eine frühmittelalterliche kroatische Siedlungswelle nach diesem Raum bewiesen, aber ihr Umfang ist wesentlich kleiner als der vom Prof. Hauptmann angenommene (auf der Grundlage der Gleichung »pagus Crouati« = die südliche mittelkärntnerische Grafschaft, Anm. 22, 32). Die Urkunden aus der zweiten Hälfte d. X. Jhdts. unterscheiden nämlich in ihren Lokalisierungen durchwegs den pagus Crouati als eine *Gegend* an der oberen Glan (Anm. 26; Legendezeichen XII u. XIV d. Karte) von den anderen Teilen derselben Grafschaft (Anm. 27, 25, 29; Legendezeichen XV d. Karte). Auch der Versuch, mit der diplomatischen Analyse die ausschließliche Geltung der Gleichung »pagus = comitatus« zu beweisen (Anm. 32), ist für die kärntnerischen Urkunden d. X. Jhdts. nicht stichhaltig; bis um d. J. 1000 wird in diesen Urkunden (Anm. 39, 36—38) der Ausdruck »pagus« vielmehr durchwegs als ein *Gegendname* gebraucht und erst nachher bis in die zweite Hälfte d. Jhdts. als ein *Grafschaftsname* (Anm. 33, 34). Die geographische Lage der kroatischen Siedlungen spricht mehr für eine Siedlungswelle in der Richtung vom Nordosten nach Süden und Südwesten, als in der Richtung Dalmatien-Karantanien (Anm. 42 Kos, 46), die Vermischung der kroatischen und dudleibischen Siedlungsspuren aber lässt die Annahme zu, dass beide Siedlungswellen in die gleiche Zeit gehören — in die erste slawische Siedlungswelle nach dem Ostalpenraum um die Mitte d. VI. Jhdts. (Anm. 46), und dass diese kroatische Siedlungsspuren nicht von einer besonderen kroatischen Siedlungswelle aus der ersten Hälfte d. VII. Jhdts. zeugen. Die Nachricht Konstantins Porphyrogenetos über die Übersiedlung eines Teiles der Kroaten aus Dalmatien nach »Illyricum und Pannonien« spricht nicht dagegen; sie ist nämlich in die urtümliche Tradition interpoliert und zwar nur auf der Grundlage der Beziehungen zwischen *Kroatien und Slavonien im X. Jhd.* (Anm. 43—45). Dagegen würde nur ein anderer Teil der kroatischen Theorie, die Gleichung »Edlinge (slov. kosezi, kasazi) = Kroaten« sprechen.

Die Argumentation für diese Gleichung wird im zweiten Teil der Abhandlung geprüft. Der Vergleich der Lage der Edlingersiedlungen mit der Lage der kroatischen Siedlungsspuren, wo diese Gleichung ausgegangen ist (Anm. 47—53; Legendezeichen VI, VII, und VIII d. Karte), erlaubt keinen solchen Beweis. Weit überwiegend sind in den »kroatischen« Siedlungen keine Edlinger zu finden, sondern sie lebten überwiegend in solchen Gegenden, in welchen sogar keine kroatische Siedlungsspuren bestehen (Ausnahmen sind nur Obermurgebiet und Mittelkärnten nördlich vom Wörthersee und bei Spittal). Ein wirklicher Zusammenhang beider Schichten ist nur in einem Teile des pagus Crouati zu beweisen (in ca. 10% der Siedlungen mit den Edlingern in Kärnten!), was aber nur den Einschluss eines Teiles der karantanischen Kroaten (neben dem viel breiteren Teil der anderen Karantanerslawen!) in die Edlingerschicht beweist, nicht aber die Gleichung »Edlinger = Kroaten« (Anm. 48, 53, 54). Auch die übrige Beweisführung zugunsten dieser Gleichung ist heute stark erschüttert. Die Erklärung des deutschen Namens Edlinger als einer Übersetzung des kroatischen »plemeniti ljudi« ist vom Hauptmann unterlassen worden (Anm. 56),

seitdem er in den Edlingern den karantanischen Adel (und nicht nur Freibauern, Anm. 55) feststellte. Die Eigenschaften der kroatischen »plemenština«, welche auch bei den Edeltümern zu finden sind (Anm. 57), erstrecken sich nach Norden bis Polen und nach Südosten bis Dioklea und stellen somit keine kroatische Spezialität vor (Anm. 58); dasselbe gilt für die Fürsteneinsatzzeremonien im Frühmittelalter (Anm. 59). Die Annahme einer kroatischen Herrschicht über den Slawen, mit der Theorie eines eigentümlichen gesellschaftlichen Dualismus bei den Kroaten und Slovenen (Anm. 60) verbunden, ist auch für Dalmatien sehr stark umstritten (Anm. 61, 63, 64); die neuere Forschung zeigte die Spuren einer breiteren Schicht der freien Bevölkerung und die Fragwürdigkeit der allgemeinen Geltung der Gleichung »huba Slavonica = huba servilis« (Anm. 62). Hauptmann führt als »entscheidend« die philologische Verbindung »kasendz«—Kosentzes (im Berichte Konstantins Porph. einer der kroatischen Führer während ihrer Übersiedlung nach Dalmatien)« (Anm. 65), aber die Übersicht des philologischen Streites über den Ursprung des Namens »kosezi, kasazi« (Anm. 67—73, 83—89) und ihrer toponomastischen Grundlagen (Anm. 76—82; Legendezeichen VII d.Karte) zeigen — mit der offenen Frage über die Unterlage des Namens Kosentzes bei Konstantin Porph. zusammen — dass bisher die Philologie keinen selbstständigen Beweis zugunsten der kroatischen Theorie — oder wider sie — dem Historiker zur Verfügung stellte.

So wird in dem dritten Abschnitt die historische Wahrscheinlichkeit der kroatischen Theorie (s. ihre Zusammenfassung, Anm. 90) geprüft. Sie kann in einer eng begrenzten und korrigierten Form — in welcher der Schwerpunkt der geschichtlichen Entwicklung jedenfalls in den geschichtlichen Vorgängen in Karantanien und nicht bei den Kroaten als den Herren über die Slawen und den Trägern einer neueren Entwicklungsrichtung zu suchen ist — noch immer als eine *Möglichkeit* bestehen, obzwar sie auch in dieser Form verschiedene gewichtige Einsprüche nicht beseitigen kann und nicht *bewiesen* ist. Somit ist auch eine andere Theorie möglich, welche die kroatischen Siedlungsspuren nur mit der Zerstreuung eines Teiles der Kroaten aus Weisskroatien hinter den Karpaten in der Mitte des VI. Jhdts. nach dem Unterkarpatengebiet, wegen der awarischen Einbrüche von der unteren Donau durch das Hinterkarpatengebiet gegen die Franken, und mit der späteren weiteren Verbreitung dieser Splitter während der allgemeinen slavischen Besiedlung der Ostalpen erklärt (Anm. 46, 106). Der slawische Aufstand gegen die Awaren ist nicht mit den Migrationen, sondern mit den wachsenden inneren Gegensätzen in der Konföderation der awarischen und slavischen Stämme, welche ja seit ihrer Entstehung in dem wirtschaftlichen Dualismus (Nomaden — Ackerbauer) den immer drohenden Todeskeim trug (Anm. 107—109), zu erklären. Die Edlinger können als die Heeresmacht des Karantanerfürsten erklärt werden (wahrscheinlich als seine Gefolgschaft; die Slawen wurden mit dieser Form noch um die Mitte d. VI. Jhdts. im Unterkarpatenland bekannt Anm. 113), der Ursprung des Namens »kosezi, kasazi« muss aber vorderhand noch immer offen bleiben (er könnte entweder von den Kroaten gebracht werden, oder im Laufe der Siedlungsreisen von den Langobarden unter den Karpaten oder von der einheimischen Bevölkerung in der neuen Heimat — vgl. altbalkanisch »kassigas« = Häuptling — übernommen werden; Anm. 110—113).

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.